Kateřina Pospíšilová a kol.

Sociální vyloučení a úloha Policie ČR

Metodická příručka pro realizaci vzdělávacího kurzu

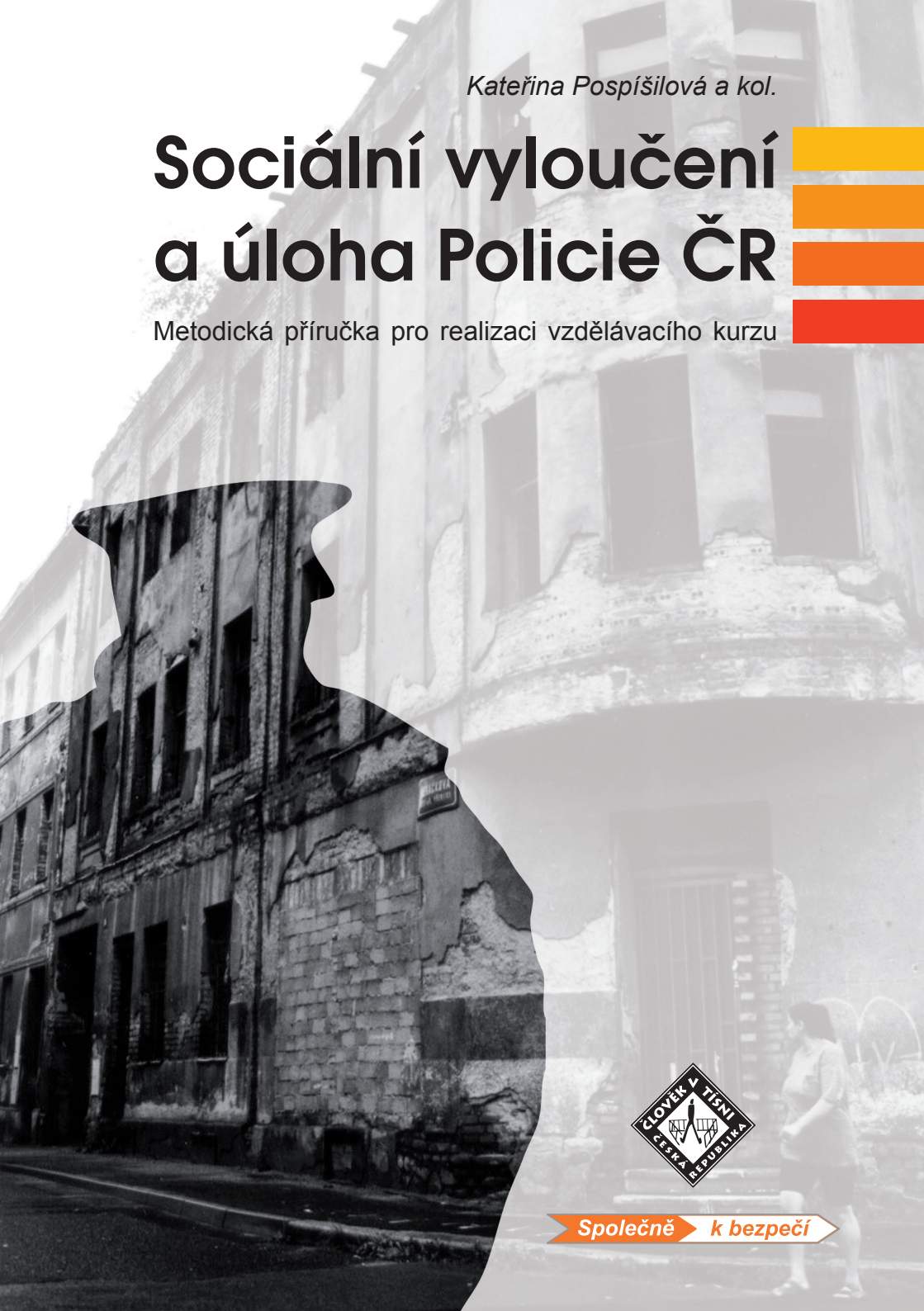

ČLOVĚK V TÍSNI ČESKÁ REPUBLIKA

Společně k bezpečí

Kateřina Pospíšilová a kol.

Sociální vyloučení a úloha Policie ČR

Metodická příručka pro realizaci vzdělávacího kurzu

Na tvorbě textu se podíleli:
Lenka Budilová, Petr Buřič, Tomáš Hirt, Jiří Ištvaník, Marek Jakoubek, Michal Mazel, Štěpán Moravec, Lucie Pivoňková, Kateřina Pospíšilová, Michaela Veselá.

Tento materiál vychází díky podpoře Evropské komise
z prostředků Directorate General for Justice, Freedom and Security

v rámci projektu

From social exclusion to civic society.

Vydává:

Člověk v tísni, o.p.s.
Sokolská 18, Praha 2
www.clovekvtisni.cz

Společně k bezpečí, o.s.
Holandská 2437, Kladno 1
www.spolecnekbezpeci.cz

Sociální vyloučení a úloha Policie ČR
© Společně k bezpečí, o.s. 2008

ISBN: 978-80-86961-57-6

1. ÚVOD 4

1.1. AKTUÁLNÍ SOUVISLOSTI 5

2. OBECNÉ ZÁSADY VZDĚLÁVÁNÍ POLICISTŮ V PROBLEMATICE SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ 6

2.1. CÍL VZDĚLÁVACÍHO KURZU 6

2.2. SPECIFIKA CÍLOVÉ SKUPINY 7

2.3. SPECIFICKÝ PŘÍSTUP LEKTORA A ORGANIZÁTORA 10

3. VÝUKOVÉ BLOKY 17

3.1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY 17

3.2. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ 24

3.3. ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE A NA SLOVENSKU 33

3.4. PRÁVO A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ 39

3.5. KAZUISTIKA 49

4. ČASTO POKLÁDANÉ OTÁZKY 55

1. ÚVOD

Metodická příručka pro přípravu a realizaci kurzu **Sociální vyloučení a úloha Policie ČR** vznikla v rámci projektu *Od sociálního vyloučení k občanské společnosti: podpora posílení lidských a občanských práv Romů v sociálně vyloučených lokalitách*, který v letech 2006 – 2008 realizovala společnost Člověk v tísni, o.p.s., pobočka Plzeň. Projekt byl spolufinancován DG Justice, Freedom and Security Evropské komise.

Příručka byla vytvořena v návaznosti na vzdělávací část tohoto projektu a vychází ze zkušeností nabytých během její realizace. Kurzů s tématem *Sociální vyloučení a úloha policie* se zúčastnilo celkem 106 policistů v pěti bězích, pořadatelsky a organizačně se na nich podílelo také Školní policejní středisko Policie ČR správy Západočeského kraje.

Příručka je určena všem, kteří zamýšlejí uskutečnit vzdělávání příslušníků policie zaměřené na problematiku sociálního vyloučení v ČR, ať už se jedná o pracovníky policie či resorty ministerstva vnitra, nebo o externí organizaci. Obsahuje konkrétní doporučení týkající se přípravy, výběru lektorů a témat, metodiky, návrhy obsahu jednotlivých tematických bloků a řadu dalších užitečných informací a praktických postřehů. Nerozlišuje doporučení určená externím organizátorům od doporučení pro organizátory resortní, ale nabízí rozšířený okruh informací, z nichž si každý může vybrat to, co právě upotřebí.

Vzhledem k tomu, že se jedná primárně o metodický materiál, nikoliv o odbornou stať k problematice sociálního vyloučení a souvisejícím tématům, uvádíme u příslušných tematických bloků především informace týkající se metodiky. Obsahová část je redukována na strukturu obsahu jednotlivých bloků, resp. na informace, které nejsou publikovány jinde. Ve všech ostatních případech předpokládáme, že látku k výuce jednotlivých bloků mohou lektoři získat ve snadno dostupné odborné literatuře, kterou uvádíme u každého tématu. Návrhy výukových bloků obsahují také otázky využitelné v následných kontrolních testech.

1.1. AKTUÁLNÍ SOUVISLOSTI

Problematiku sociálního vyloučení tematizuje v rámci organizace Policie ČR *Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám*. Jedná se o vládní dokument, který je od r. 2003 průběžně aktualizován a jehož cílem je napomoci úspěšné adaptaci Policie ČR na podmínky vzrůstající společenské diverzity. Materiál vychází z přesvědčení, že jednou z příčin sociálního vylučování jedinců i celých skupin je etnická stigmatizace či diskriminace z důvodu národností či etnické příslušnosti. V praxi jsou záměry této *Strategie* realizovány na různých úrovních policejní organizace s různou intenzitou a různými výsledky. Za nejčastější příčiny nerovnoměrné a leckdy i problematické implementace označuje *Strategie* nízkou motivovanost policistů k dlouhodobé a efektivní práci s lidmi žijícími v prostředí sociálního vyloučení, malou informovanost většiny policejních manažerů o principech takovéto práce a systém hodnocení policistů. Případným organizátorům kurzu pro policisty i lektorům doporučujeme seznámit se s tímto dokumentem i dalšími, které lze najít na webové stránce ***http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/dokument/index.html#mensiny***. S žádostí o případnou odbornou podporu nebo konzultaci je také možné se obrátit na odbor bezpečnostní politiky Ministerstva vnitra ČR.

Policejní vzdělávání je organizováno ve struktuře Středních policejních škol MV (podléhají ministerstvu vnitra) a Školních policejních středisek, která podléhají krajským policejním správám. Externím organizátorům kurzů pro policisty doporučujeme obrátit se na školní policejní středisko příslušné správy a nabídnout jim spolupráci při organizaci kurzu. Společná organizace je velmi výhodná pro všechny strany: organizátor zajistí lektory, vše, co se týká obsahu kurzu a financování. Střediska mohou poskytnout kromě vybavených učeben zejména pomoc se zařazováním účastníků do kurzů - obvykle zajistí vydání rozkazu ředitele správy či okresu, kterým jsou policisté do kurzu nominováni. Účastníci najdou ve středisku zázemí včetně ubytování a stravování. Kontakty na školní policejní střediska lze získat prostřednictvím krajských policejních správ, viz ***www.policie.cz***.

2. OBECNÉ ZÁSADY VZDĚLÁVÁNÍ POLICISTŮ V PROBLEMATICE SOCIÁLNÍHO VYLOUČENÍ

2.1. CÍL VZDĚLÁVACÍHO KURZU

Hlavním cílem vzdělávacího kurzu *Sociální vyloučení a úloha Policie ČR* je vybavit policisty znalostmi a dovednostmi pro efektivní policejní práci v prostředí sociálního vyloučení a poskytnout policistům informace o tom, jak mohou svou prací přispět k eliminaci rizik sociálního vyloučení.

Vzdělávací kurz je koncipovaný jako třídenní (resp. 2,5 dne), celkem 23 vyučovacích hodin.

Informace předávané policistům v několika ucelených obsahových částech směřují k tomu, aby pochopili, jak jejich práce může pozitivně nebo negativně ovlivnit rozsah sociálního vyloučení a které jejich konkrétní přístupy k práci nahrávají prohlubování sociálního vyloučení. Podmínkou úspěšnosti kurzu je, že policisté současně pochopí, jaké následky pro jejich práci bude mít, když se nepodaří extenzi sociálního vyloučení omezit a kriminální a všechna další rizika, se sociálním vyloučením bytostně spjatá, se budou dál nekontrolovaně rozšiřovat.

Policisté mají nejprve získat širší pohled na problematiku. Musí pochopit mechanismy, které obecně sociální vyloučení podporují, rozumět šíři problémů, které jsou se sociálním vyloučením spojeny – od sociálních a kulturních, přes vzdělávací a zdravotní až po psychologické a historické. Zde je třeba poznamenat, že široký pohled musí být pro policisty motivující, tj. nesmí v nich vzbudit dojem, že stojí před fenoménem, s kterým se „stejně nedá nic dělat“, neboť je tak multidisciplinární a komplexní, až je neřešitelný. Naopak, široký pohled musí policisty navést na myšlenku, že zde stojí před úkolem, který se nemohou snažit řešit izolovaně od ostatních institucí.

2.2.
SPECIFIKA CÍLOVÉ SKUPINY

Policisty jako cílovou skupinu vzdělávacích aktivit charakterizují tato specifika (uvádíme zde pouze ta, která jsou pro lektory i organizátory limitující):

- přísná stratifikace a konformita; v drtivé většině nevystupují a neprojevují se jako jednotlivci;
- apriorní zaujímání obranné a často i konfrontační pozice;
- nedostatečné formální vzdělání v oblasti společenských věd, a to bez ohledu na stupeň dosaženého vzdělání; limitní rozhled v oblasti společenských věd;
- nízká motivace k učení, většina z nich nepociťuje potřebu dalšího rozvoje v teoretické oblasti;
- zvýšená míra potřeby vyjadřovat se k *jakýmkoliv* tématům z nekompetentních pozic;
- jednostranný pohled na téma;
- přítomnost tzv. infikátora nebo infikátorů (viz dále).

Policie ČR je jednou z největších „firem“ ve státě. Jedná se organizaci přísně stratifikovanou, vojensky organizovanou, nadměrně byrokratizovanou, do jisté míry uzavřenou a převážně maskulinní (ženy se často přizpůsobují a přebírají maskulinní vzory chování). Práce policisty je vysoce zátěžová, představuje neustálé střetávání s negativními jevy ve společnosti – kriminalitou a jejími pachateli, ale i nejrůznějšími dalšími patologiemi. Současná organizace Policie ČR však neumožňuje policistům systematické využívání odborné supervize ani jim ve většině případů neposkytuje jakoukoliv jinou formu reflexe jejich práce a pracovního výkonu. Řada z nich čelí velké **frustraci** a reálně i tzv. syndromu vyhoření, což se pochopitelně promítá i v jejich výkonu a jednání během kurzu.

Jednou z podmínek pro přijetí do služebního poměru je minimálně střední vzdělání s maturitou. Během kurzů se ukázalo, že většina policistů má sice střední vzdělání nejrůznějšího typu, ale jejich **rozhled v oblasti společenských věd není příliš velký** a jakékoliv další doplňující vzdělávání mimo obor (policejní) zcela chybí. Se zvyšujícím se formálním vzděláním (v humanitních vědách) pak stoupá i míra informovanosti

a všeobecný rozhled. Velká část policistů navíc vykonává celý život povolání policisty, tedy pracuje ve specifickém, uzavřeném prostředí, bez možnosti nahlédnou skutečnost i z jiného pohledu než policejního. Většina z nich proto přichází s již hotovým názorem a s **přesvědčením o jediné univerzální *pravdě*** o problematice sociálního vyloučení, jejímž nositelem jsou právě příslušníci policie. Zdrojem tohoto přesvědčení je představa, že policisté jsou v nejužším kontaktu s praxí, více než kdokoliv jiný, a oni tedy nejlépe vědí, „jak to opravdu je". Lektor bude pravděpodobně konfrontován s výroky typu „to, co vám tu říkáme, je z praxe, tak to chodí, to není žádná teorie, kterou nám vykládáte vy" apod. Tento jev má řadu příčin - viz výše, nejčastěji uzavřenost a izolovanost policie jako organizace, neustálé a mnohaleté setkávání se zločinem a jeho pachateli a také nedostatek vzdělání a širšího rozhledu u některých policistů.

Téma sociálního vyloučení je pro policisty a priori **tématem problémovým**. S lidmi z prostředí sociálního vyloučení se setkávají ve většině případů jako s pachateli trestné činnosti, jejich postoj k nim je tedy jednoznačně negativní. Stereotypy a zjednodušující osudky, s nimiž se lektor může setkat u jiných cílových skupin, jsou u policistů vinou těchto skutečností silně umocněny. Téma sociálního vyloučení a práce s menšinami (viz *Strategie pro práci Policie ČR ve vztahu k menšinám*) by mělo být součástí základní odborné přípravy, kterou procházejí všichni nově nastupující policisté, a následně i zdokonalovacích kurzů během výkonu služby. Ve skutečnosti se policisté setkávají s tímto tématem pouze v základní přípravě, ale následně už jen minimálně. Současně se však zhusta stává, že nováček, který nastoupí do služebního poměru, je rychle ovlivněn služebně staršími kolegy, kteří mají v kolektivu silné postavení, respekt, ale mnohdy také stereotypní a radikálně negativní postoje k menšinám a sociálně vyloučeným lidem, které veřejně prezentují. Jejich vlivem bývá zhusta eliminováno vše, co policista nabyl během základní přípravy. Dalším důvodem, proč policisté považují téma za konfliktní, je jejich častý dojem, že jsou a priori považováni za rasisty. Mají pak tendenci se vůči tomu bránit racionalizací svých postojů – i to je staví do defenzívy.

S problematickým vnímáním tématu souvisí i problematický postoj ke korektnímu vyjadřování. Policisté se často brání např. korektnímu označení „Rom" místo „Cikán" a používají i další nekorektní označení bezdomovců, prostitutek a dalších lidí a skupin lidí na nejnižších příčkách společenského žebříčku.

Vzdělávání obecně, a zejména vzdělávání v problematice sociálního vyloučení, je většinou účastníků a mnohdy i jejich nadřízených chápáno jako zbytečná zátěž, která zdržuje od služebních povinností. Není jim jasné, proč mají být vzděláváni právě v tomto tématu, a proč právě oni. Jejich motivace ke vzdělávání je nízká, což je podstatné pro lektora – pracuje s nemotivovanou skupinou, a má-li být úspěšný, musí k ní jako k nemotivované od začátku přistupovat.

S nízkou motivací přímo souvisí i další projevy chování policistů během výuky – špatně udrží pozornost, čtou si noviny a časopisy, odcházejí telefonovat apod. Často se také stává, že jsou policisté svými nadřízenými v průběhu školení odvoláni k plnění jiných služebních povinností, někdy dokonce už na školení přicházejí s tím, že budou muset část vynechat kvůli jiným úkolům.

Podstatné také je, že obvyklá pracovní doba policistů je 7.00 – 15.30 hodin. Zejména u nemotivovaných skupin (tj. u téměř všech) je ochota zůstávat na školení po 15.30 téměř nulová. Pokud se účastníci na kurz sjeli ze vzdálenějších míst, pak je třeba počítat i s tím, že poslední den mají do uvedených 15.30 hodin dorazit zpět, vrátit služební vozidlo apod., takže i rozvrh posledního dne je obvykle třeba ukončit kolem poledne.

Při jakékoliv vzdělávací aktivitě s touto cílovou skupinou je třeba počítat s vysokou pravděpodobností výskytu tzv. **infikátora**. Jde o jedince se silným vlivem ve skupině, který je zpravidla déle sloužící. Představuje nositele „univerzálních pravd“ radikálně rasistických a xenofobních, které ze zcela nekompetentních pozic komentuje. Vystupuje z pozice mluvčího skupiny, obvykle se stylizuje do polohy „všichni si to myslí, ale jen já mám odvahu říct pravdu, a jsem na to hrdý“.

Návod, jak s těmito jevy pracovat, řešit je a případně jim i předcházet, nabízíme hned v následující části této kapitoly.

2.3. SPECIFICKÝ PŘÍSTUP LEKTORA A ORGANIZÁTORA

DOPORUČENÍ PRO ORGANIZÁTORA

- Domluvit **spolupořádání** se Školním policejním střediskem příslušné krajské správy.

- Je-li to možné, **vysvětlit policejním manažerům na příslušné úrovni smysl a důležitost** příslušné vzdělávací aktivity. Lze např. využít jejich pravidelných porad. S žádostí o podporu lze také kontaktovat odbor bezpečnostní politiky MV.

- Pečlivě vybrat **lektory**. Pokud jste externím organizátorem, je téměř nezbytné hledat lektory, kteří jsou nejen odborníky v tématu, které mají lektorovat, ale mají už předchozí zkušenost s edukací policistů, a pokud možno i základní přehled o struktuře, organizaci, úkolech a specifikách Policie ČR. Pro poslední část (kazuistiku) najměte pokud možno policistu, který se zabývá problematikou práce v sociálně vyloučeném prostředí s využitím moderních metod. Pokud jste organizátorem resortním a máte možnost vybírat lektory pouze z okruhu policejních učitelů a instruktorů, dbejte na to, aby měli alespoň elementární přehled v daném tématu a odborné informace si dostatečně doplnili (literaturu a další zdroje nabízí tato publikace).

- Pokud zorganizujete kurz, který se skládá z různých tematických bloků vyučovaných různými lektory, zajistěte, aby **lektoři byli navzájem informováni** o tom, co probírají kolegové před nimi i po nich. Zamezíte tím jednak opakování témat, jednak mohou lektoři odkazovat na to, co bylo již probráno.

- Cíleně naplánovat **složení skupiny**. Předpokládejme, že účastníci se mohou rekrutovat z řad uniformované policie (policistů ze základních útvarů, tedy z obvodních oddělení, kteří vykonávají nejčastěji hlídkovou či obchůzkovou činnost nebo zpracovávají spisy), policistů ze služby

kriminální policie a vyšetřování (vyšetřují konkrétní kriminální kauzy, obvykle jsou specializováni na kriminalitu majetkovou, násilnou, mravnostní atd.) nebo policistů z preventivně informačních skupin (jejich doménou je prevence kriminality a kontakt s médii). Z dalších oddělení (např, z dopravní policie) či z celorepublikových útvarů (protikorupční policie, útvar pro odhalování organizovaného zločinu aj.) se účastníci na školení s tímto tématem většinou nevysílají, protože nabyté informace by pro ně byly v praxi jen málo využitelné. Dále mohou být na školení vysláni nejen řadoví policisté, tedy ti, kterým není svěřena žádná manažerská funkce, ale i manažeři na nejrůznějších úrovních.

Pokud máte možnost ovlivnit složení skupiny, pak se můžete rozhodnout, zda bude spíše homogenní, nebo heterogenní. Obě možnosti mají své klady i zápory, přičemž ta první zaručuje přeci jen vyšší pravděpodobnost úspěchu. Homogenní skupina je taková, která je složená pouze z příslušníků určité policejní složky (tedy uniformované policie, kriminální policie atd.), stejné úrovně (tedy např. řadoví policisté, vedoucí obvodních oddělení, vedoucí jednotlivých služeb, ředitelé okresů apod.), a pokud možno i přibližně stejné délky služebního poměru. Mezi policisty panuje přísná hierarchie, a to i mezi složkami, tedy i uniformovanou policií a kriminální policií, takže pokud chcete zachovat úplnou homogenitu a čerpat následně z výhod takto sestavené skupiny, je třeba mít přesné informace o pracovním zařazení každého z účastníků. Téměř dokonalá homogenita je pak zachována tehdy, pokud i délka služebního poměru jednotlivých účastníků je přibližně stejná – i v tomto ohledu se hierarchie projevuje. Heterogenní skupina pak může být složená jak ze zástupců různých složek (horizontálně), tak ze zástupců různých úrovní řízení (vertikálně), případně obojí.

Pozn. Jestliže se školení zaměří na policejní management a organizátor chce zachovat homogenitu skupiny, pak je nutné mít na paměti, že policie má významně rozbujelý řídící aparát, takže mezi řadovým policistou a nejvyšším manažerem (krajským ředitelem) bývá 5 – 10 úrovní řízení. Proto je třeba přesně vědět, z jaké úrovně řízení jsou policejní manažeři, které na školení zvete, co je jejich pracovní náplní, proč se zaměřujete právě na ně, a vzdělávací aktivitu maximálně přizpůsobit jejich potřebám.

Homogenní skupina

Výhody: všichni účastníci mají podobnou náplň práce, podobné úkoly a stejné služební zařazení; pro lektora je snazší připravit pro ně školení na míru, takže pravděpodobnost, že školení bude efektivní, je vyšší než u heterogenní skupiny; pokud se ve skupině vyskytne infikátor, není jeho pozice posílena vyšším postavením v hierarchii, a pro lektora je tak snazší jeho vliv eliminovat; účastníci nemají zábrany projevit své názory, pokud se liší od názorů ostatních – nebrání jim v tom hierarchie; nemají potřebu se vůči sobě vymezovat a vysvětlovat sobě navzájem či lektorovi rozdíly mezi povinnostmi jednotlivých služeb, což někdy může zabírat více času, než je nutné.

Nevýhody: pokud se ve skupině vyskytne pozitivní vzor, není jeho pozice posílena vyšším postavením v hierarchii, a jeho vliv tedy může být malý; účastníci nemají možnost nahlédnout problém z pozice kolegů z jiných služeb.

Heterogenní skupina

Výhody: pokud se ve skupině objeví pozitivní vzor a jedná se o osobu v hierarchii výše postavenou, bude tím pravděpodobně jeho vliv na ostatní umocněn (podpora pro lektora); účastníci mají možnost nahlédnout téma z více úhlů, každý z nich nahlíží na stejný problém trochu jinak a stejnou informaci v praxi také jinak uplatní.

Nevýhody: pro lektora je problematičtější připravit školení tak, aby bylo přínosné pro všechny zúčastněné; účastníci mívají zábrany projevit se v přítomnosti policistů stojících na vyšších stupních hierarchie; pokud se ve skupině vyskytne infikátor a jedná se o osobu v hierarchii výše postavenou, bude tím pravděpodobně jeho vliv na ostatní umocněn; lektor bude muset věnovat více času a úsilí eliminaci jeho vlivu.

Pokud nemáte možnost složení skupiny ovlivnit, snažte se alespoň zjistit maximum informací o tom, z jakých útvarů, služeb a úrovní řízení účastníci na školení přicházejí.

- Úspěšné absolvování kurzu podmínit splněním určitých **povinností**. Vhodné je například stanovit a následně vyžadovat limit pro **docházku**, tj. policista může absentovat max. 10% vyučovacího času, vyžadovat **pozornost**, tedy např. striktně zakázat čtení novin během školení. Velmi se osvědčilo také **ověřování** nabytých znalostí či dovedností, např. formou písemných testů. Pokud jsou účastníci při zahájení kurzu informováni, že na jeho konci budou psát test, jejich motivace věnovat školení pozornost se významně zvýší. V případě tohoto kurzu, kdy se během několika dnů vystřídá více lektorů, je optimální zařadit krátký (desetiminutový) test po každém tematickém bloku. Lektor pak může testy hned opravit. Body se sčítají a pro úspěšné absolvování kurzu musí účastník získat minimálně např. 17 bodů z 24 (pokud předpokládáme, že testy se píší po každém ze čtyř bloků, tedy kromě kazuistiky, a že z každého z nich lze získat max. 6 bodů). S bodováním testů lze operovat dle potřeby, je možné např. navíc stanovit, že z žádného z testů nesmí účastník získat 0 bodů apod. Lze zařadit test i na závěr celého kurzu, což ovšem znamená vzdát se možnosti, že lektoři testy sami opraví.

- Věnovat pozornost **rozvrhu**. Snažte se respektovat pracovní dobu policistů, začínat např. už v 8 hodin ráno a skončit nejpozději v 15.30. Pokud potřebujete čas prodloužit, vysvětlete účastníkům důvody, které pro to máte. Jednodušší pozici budete mít tehdy, když se vám podaří dohodnout se se školním střediskem, účastníci pak budou případné posuny v rozvrhu směrem k pozdější hodině spíše respektovat. Jiná situace nastane, pokud se vám podaří pracovat se skupinou, která je nějakým způsobem motivovaná k úspěšnému absolvování kurzu – pak může být rozvrh flexibilnější.

- Úspěšným absolventům kurzu vydávat **osvědčení**. Osvědčení je dalším motivačním prvkem, zejména tehdy, pokud si ho účastníci mohou zařadit do personálního spisu a v rámci organizace jím prokazovat zvýšení kvalifikace. Pokud má organizátor zájem, aby to bylo absolventům kurzu umožněno, je třeba zařadit kurz do interního systému s názvem EKIS. Zařazování kurzů do systému obstarává odbor vzdělávání a správy policejního školství MV, jemuž je třeba prokázat, že díky kurzu získají policisté nové odborné kompetence, které budou moci následně využít v praxi. Zařazením do systému EKIS je pak umožněno vydávat oficiální interní osvědčení i Školním policejním střediskům. Pokud se tedy organizátor domluví na spolupořádání se střediskem, je nutné si pak také ujasnit, kdo z nich nakonec osvědčení vydá.

DOPORUČENÍ PRO LEKTORA

- Zajistěte účastníkům **bezpečné** prostředí. To znamená nevyvíjet nátlak, nevyhrožovat, nestavět se do role toho, kdo poučuje, nevymezovat se vůči nim; naopak je vhodné ptát se na jejich zkušenosti a dát najevo, že je respektujete, ale zároveň vystupovat asertivně, být schopen obhájit svoji zkušenost. Policisté jsou také často podezíraví, že se něco o jejich názorech, z výsledků jejich testů nebo evaluace dozví jejich nadřízení. Pak je na místě ujistit je, že všechny tyto informace považujete za důvěrné.

- Omezte **výukové metody** na přednášku (výklad) a řízenou diskusi. Použití např. zážitkových metod je limitováno defenzivní pozicí účastníků (do defenzivní pozice se při školeních k tomuto tématu a priori staví drtivá většina skupin), nejsou často schopni pracovat s pozitivními emocemi, být pozitivně aktivní, vše považují za ztrátu času.

- Používejte didaktickou **techniku** – minimálně dataprojektor; flip chart, možno filmové nebo obrazové ukázky, které využijete pro práci s malými médii.

- Doporučujeme úvodem přesně sdělit **časový rozvrh** dne (rozvrh témat a jejich pořadí není nutné), vymezit přestávky a ty přesně dodržovat; časová dotace jednotlivých vyučovacích jednotek by se měla pohybovat v rozpětí 60 - 75 minut výuky, po kterých následuje 15 minut přestávky.

- Pokud je to možné, zařazujte spíše kratší **přestávky** v častějších intervalech (např. 5 minut každou třičtvrtěhodinu). Přispěje to k lepší koncentraci účastníků.

- Vyžadujte **pozornost a aktivitu**. Nepřipusťte např. čtení novin během vašeho výkladu (to by měl zakázat na začátku kurzu organizátor), pasivní účastníky jmenovitě vyzývejte ke konkrétnímu vyjádření, odpovědi na vaši otázku apod.

- Vyjadřujte se maximálně **srozumitelně**, jednoduše, až polopaticky, neakademicky, používejte minimum cizích slov; využívejte **příklady**, příběhy, snažte se o maximální názornost.

- Vše, co vyložíte, uvádějte do **souvislostí**, nespoléhejte na to, že to udělají posluchači. Je ověřeno, že neudělají. Osvědčilo se adresovat posluchačům spíš méně ucelených informací a zaobírat se jimi déle,

uvádět co nejvíc praktických a jednoduchých příkladů a následně jim ukázat souvislost s informacemi, které jste vyložili dříve vy nebo kolegové před vámi.

Příklad: *Velmi častou otázkou, kterou účastníci lektorů pokládají, je: „Proč oni se nepřizpůsobí, proč nežijí jako my?“ Tato otázka se objevuje i ve chvílích, kdy můžete mít pocit, že odpověď jste dali už v předchozím výkladu vy nebo některý z lektorů před vámi. Proto je vhodné pokaždé, když použijete přiklad, který by mohl tuto otázku vysvětlovat, znovu zopakovat: „A to je právě ten důvod, proč oni se nepřizpůsobí. A hovořil/a jsem o tom před chvílí v souvislosti s ...“ Pokud otázku nikdo nepoloží, vyslovte ji sami pokaždé, když uvádíte informace, které s ní souvisí. Doporučujeme takto postupovat i u dalších často kladených otázek (dále viz jejich seznam).*

- Připomínejte policistům na každém místě vašeho výkladu, kde je to jen trochu vhodné, jak to, co právě říkáte, **souvisí s jejich prací** a jak by se to mělo ve výkonu jejich služby projevit. Pokud už jsou na takovémto školení, stojí o jednoznačné instrukce. Pochopitelně není vždy možné dávat jednoduché rady a návody, ale pokud to jde, pokuste se o to. Oni sami si zpravidla souvislost mezi vaším sdělením a svou každodenní praxí neuvědomí.

- Buďte **jistí ve svém tématu, asertivní, čitelní a přesvědčiví**. Nejednejte s účastníky z pozice síly a nedávejte jim najevo svou nadřazenost. Buďte naopak trpěliví a systematicky nabourávejte a problematizujte stereotypy, předsudky a negativní postoje, se kterými se z jejich strany setkáte. Pokud to bude nutné (účastníci se budou negativně vyjadřovat k vaší kompetentnosti, zpochybňovat vaše zkušenosti a vámi prezentované informace apod.), musíte je včas usměrnit a vůči problematickým projevům se vymezit – jinak ztrácíte svou autoritu. Pokud chcete záměrně vyprovokovat diskusi, musíte být připraveni na bouřlivé reakce a mít jistotu, že budete schopni diskusi uřídit.

- Nenuťte účastníky, aby se na kurzu **vyjadřovali politicky korektně**, ale vysvětlete jim, proč je u nich jako u policistů důležité, aby jinak na veřejnosti a v kontaktu s lidmi korektní byli (dále viz také často kladené otázky).

- **Relativizujte „univerzální pravdy“** prezentované účastníky (o univerzálních pravdách viz výše), nabídněte policistům i jiné pohledy na tutéž problematiku. Vysvětlete jim, že nejen oni se pohybují a pracují v tomto prostředí jako odborníci a že jejich pohled na věc není a nemůže být jediný možný. Je jen velmi specifický, ovlivněný jejich profesními zkušenostmi, a proto také omezený. Nepodceňujte však jejich zkušenosti, naopak se snažte z nich během výuky co nejvíc čerpat.

- Snažte se **zodpovědět všechny otázky**. Účastníci přicházejí s hotovým názorem, ale mají též mnoho otázek, jednání sociálně vyloučených lidí je pro ně často nepochopitelné a iracionální. Pokud nebudou jeho otázky zodpovězeny, odejde účastník novými informacemi nepoznamenán, ba ještě více se utvrdí ve svých stereotypních přesvědčeních. Když se některý z policistů zeptá na něco, o čem teprve budete mluvit, odkažte ho na budoucí výklad, ale zároveň si otázku *zapište* a vraťte se k ní. Účastník si otázku pamatuje a dává pozor, zda na ni dostane odpověď. Pokud je skupina pasivní, vyslovte otázky vy – můžete např. vybrat ze seznamu FAQ na konci publikace. Může se totiž stát, že tyto otázky jsou pro policisty zajímavé a aktuální, ale veřejně se z nějakých důvodů nezeptají.

- Připravte se důkladně na výskyt **infikátora a práci s ním**. Trpělivě a důsledně projevy těchto tzv. „infikátorů“ problematizujte a jasně deklarujte alternativu a svůj postoj. Zaměřte se na nabourání základní infikátorovy teze: „všichni si to myslí, jenom já mám tu odvahu to říkat veřejně“. Tito jedinci se zapojují do diskuse svérázným způsobem, někteří diskutují v podstatě nepřetržitě a je nezbytně nutné je včas usměrnit a vymezit se. Vymezení a usměrnění je nutné provést rázně a čitelně, náznaky nevhodnosti chování nebo žádost o korektní vyjadřování se nesetkávají s ohlasem a akceptací.

- Často se objevují **polohlasné poznámky** adresované nejbližším sousedům. Mnohdy jsou to rasistické vtípky, nenávistné poznámky, poznámky k výkladu, k vašemu výkonu apod. Věnujte jim pozornost, nepřehlížejte je a reagujte na ně, a to adekvátním způsobem. Pokud lektor takovéto projevy ignoruje, ohrožuje to jeho pozici a narušuje celé školení.

- Nakonec **shrňte** a zhodnoťte svůj blok. Zjistěte, zda nejsou nejasnosti a nezodpovězené otázky. Pokud máte zájem o zpětnou vazbu, nechte se ohodnotit posluchači.

3.
VÝUKOVÉ BLOKY

3.1.
ÚVOD DO PROBLEMATIKY

CÍLE

- účastníci jsou připraveni na odborná a specifická témata sociálního vyloučení a souvisejících jevů, včetně základního právního vědomí v dané oblasti;
- účastníci mají možnost se otevřeně vyjádřit k problémům, se kterými se každodenně setkávají, a nechat odezníť některé negativní reakce a verbálně agresivní projevy;
- jsou nastolena pravidla komunikace, navozena pracovní atmosféra.

ČASOVÁ DOTACE

- 7 vyučovacích hodin

ZÁKLADNÍ STRUKTURA BLOKU

- Úvod do *jinakosti*
- Předsudky
- Cíle policie
- Policista v sociálně vyloučené lokalitě

Během prvního výukového bloku má být nastoleno téma rozdílných kultur a norem a umožněno účastníkům nahlédnout jinou kulturu, než je jejich vlastní. Vzhledem k náplni celého vzdělávacího programu a náplni dalších výukových bloků je nutné se zaměřit zejména na narušení, zpochybnění a zproblematizování postojů (hovořit o změně u dané věkové kategorie a s přihlédnutím k časové dotaci nelze), které chápou a představují minority jako a priori problematické, nepřátelské, divné a podřadné. Postoj řady policistů k osobám z prostředí sociálního vyloučení a příslušníkům menšin nelze nazvat jinak než nesnášenlivost.

Pojmy, které lektor vysvětlí a s nimiž bude nadále pracovat: norma, normalita, vyloučení, kultura, etiketizace, sociální konstrukt, zvyk, obyčej, životní styl, hodnotový žebříček, sociální past a související.

Výchozí situace: S výše uvedenými postoji většiny účastníků je třeba reálně počítat; lektor by se měl připravit na situace, kdy policisté veřejně tyto postoje deklarují a pouštějí se do otevřené a bouřlivé diskuse, mnohdy ze zcela nekompetentních, zato velice pevných a neochvějných pozic. Zejména tehdy, hovoří-li se o Romech, vzácněji pak o Vietnamcích nebo Němcích. Jakmile se rozvine diskuse o Romech, už se o jiné menšině rozvíjet nebude, navíc se do ní začnou zapojovat téměř všichni, a někteří s obrovským emocionálním nábojem. Je tedy užitečné tuto diskusi odkládat do chvíle, kdy si je lektor jistý tím, že se mu podařilo alespoň u některých členů skupiny zproblematizovat náhled na normalitu a abnormalitu.

Metody a formy: frontální výuka v kombinaci s řízenou diskusí a řešením modelových situací. Hraní rolí nebo jakékoliv formy psychosociálních her nejsou u dané cílové skupiny příliš účinné a užitečné; řešení úkolů v malých skupinách je možné použít, nicméně cílová skupina není na tento způsob práce zvyklá a není schopná kooperovat ve větší skupině, než je dvojice. Časová dotace neumožňuje tuto formu rozvíjet, je tedy jednodušší ji nepoužívat. Modelové příklady je užitečné používat reálné, vybrané z tisku nebo internetu.

V rámci vyučovací jednotky by frontální výuka neměla přesáhnout 20 minut, nejvíce se osvědčila skladba 10 minut frontální výuka, 3 minuty navození modelové situace, 15 minut řízená diskuse, a pak celý sled opakovat.

Úvod do *jinakosti*

Cílem této části je sdělit účastníkům co nejsrozumitelnější a nejjednodušší formou, proloženou mnoha příklady, že to, co je nebo není (považováno za) NORMÁLNÍ je výsledkem socializace, nikoliv proto, že by tomu tak skutečně bylo.

1. Předtím, než se členové skupiny vzájemně krátce a stručně představí, se osvědčilo použít jakýkoliv **text z médií**, který je věnován policejní práci v dané souvislosti. Text může být kontroverznější – pochybení policistů komentované v médiích, policista, který se dopouští protiprávního nebo neetického jednání apod. Diskuse se rozproudí velmi rychle a plynule a vlivově silní a negativističtí jedinci se velmi rychle projeví.
   Otázky k řízené diskusi: *Jak se to mohlo stát? Čím si vysvětlujete takové pochybení? Máme se jako občané skutečně bát policistů? apod.*

2. Představování členů by mělo proběhnout stručně, bez využití jakýchkoliv seznamovacích her nebo technik, policisté se pouze představí a sdělí další údaje, které chcete znát nebo dále využít (služební zařazení, délka praxe). Pro účely identifikace je snazší používat cedulky se jmény, které stojí na stole, než nálepky na oděv – s cedulkou na uniformě nebudou o přestávkách odcházet ven.

3. Otevřete diskusi nad pojmy **normalita, norma**, kultura. Vhodné je použít příklady nejběžnějších denních situací – popis běžného dne, co člověk obvykle dělá, a jak to dělá. Prezentujte život člověka jako soubor každodenních činností, zvyků, obyčejů, které si člověk osvojuje v průběhu života a to, že je považuje za NORMÁLNÍ, je tím, že je na ně zvyklý.
   Modelové příklady: *normální rodina (matka, otec, děti), normální bydlení (dům, byt,uklizený, zařízený), normální jídlo... To vše nám připadá v konkrétní podobě normální, protože to vidíme neustále kolem sebe, u svých rodičů, kamarádů, ve školních učebnicích atd.*
   Od těchto jednoduchých příkladů postupujte k dalším, jako je normální vztah k práci, normální je odkládat své potřeby na pozdější dobu atp.

4. Od těchto známých případů přejděte k libovolné odlišné kultuře a představte ji také jako NORMÁLNÍ pro její příslušníky.

5. Vyložte pojem **kultura** (v kulturně antropologickém slova smyslu) a dejte tento výklad do souvislosti s předchozími příklady.

Předsudky

Tato část je zaměřena na problematizování a odbourávání předsudků.

Začněte otázkou: *Co se vám vybaví, když se řekne Rom/Vietnamec/Němec/Čech?* Výroky posluchačů zapisujte. Poté použijte příklad z médií, který stereotypnímu uvažování nahrává. Např: *Na Chebsku se opakovaně nacházejí psí mrtvoly na skládkách. Zeptejte se policistů, kdo je podle nich pachatelem. Velmi pravděpodobná odpověď bude, že Vietnamci.* Rozeberte tuto odpověď – proč Vietnamci, proč nás to napadá, bude to opravdu tak? Jaká jsou nebezpečí takového uvažování? Snažte se policisty dovést k závěru, že takovýto úsudek může být na škodu úspěšnému vyřešení případu, protože pachatelem vůbec nemusí být Vietnamec, ovšem policie se při pátrání na Vietnamce zaměří.

Hledejte dále v řízené diskusi původ a vznik předsudku, posléze jej definujte.

Zopakujte otázku: *Co se vám vybaví, když se řekne Rom/Vietnamec/Němec/Čech?* Ale tentokrát požadujte, aby policisté uváděli výhradně pozitiva. Cílem je problematizovat obvyklý postoj „dělaj to všichni…“, „všichni Cikáni kradou“, „všichni Vietnamci jedí psy“ atd. Použijte takto více příkladů pro názornější ilustraci.

Je také užitečné využít příklady vnímání Čechů v cizině. Velmi vhodné je např. připomenout nápis, který se po r. 1990 objevoval v řadě rakouských a německých obchodů – „Češi, nekraďte“. Probírejte v diskusi pocity člověka, který je Čech, do takového obchodu přijde, ale ani by ho nenapadlo tam krást. Jak se s tím má vyrovnat, co proti tomu může udělat? Podobně se můžete zabývat tvrzením, že Češi jsou v cizině vnímáni jako zbabělci. Co můžeme udělat proto, abychom to vyvrátili, když řada z nás zbabělcem není?

Cíle policie

Vyberte modelový příklad, během kterého mají policisté řešit určitý úkol. Např.: *Představte si, že jste novým šéfredaktorem rádia Chodská děva. Vaším úkolem je zvýšit poslechovost toho rádia. Jak toho docílíte?* Vyslechněte si návrhy policistů, diskusi korigujte tak, aby bylo všem zřejmé, co je to poslechovost a jak se měří. Zaměřte se na rozbor toho, co je cílem, snažte se dovést posluchače k tomu, že zvýšená poslechovost znamená, že lidé v průzkumu ***odpovědí***, že rádio poslouchají, nikoliv to, jestli ho skutečně ***poslouchají***.

Ptejte se dále, co je cílem policie. Je velmi pozoruhodné, že velká část policistů to neví. Tvrzení, která se objeví, se tedy budou pravděpodobně lišit. Pak se ptejte, kde se dá zjistit, jaké tyto cíle jsou. Je to zákon o policii, což policisty zpravidla napadne, a Etický kodex Policie ČR, což nenapadne téměř nikdy nikoho. Přitom právě v etickém kodexu jsou cíle policie stanoveny zřejmě nejsrozumitelněji. Analyzujte s posluchači, co vše je o cílech policie v těchto dokumentech uvedeno. Připomeňte také motto „Pomáhat a chránit“, které by mohlo být cílem, ale to nevíme jistě. Z analýzy lze učinit závěr, že cílem policie je *předcházet trestné činnosti - vyhledávat ji – objasňovat*, příp. také *pomáhat a chránit*. Vyjděte z této teze a vysvětlete policistům, že pak je tedy třeba jakýkoliv konkrétní výkon policisty poměřovat těmito cíli: Nakolik a jestli vůbec policista svým pracovním výkonem něčemu předešel, nakolik a jestli vůbec nějaký skutek vyhledal nebo objasnil, nakolik a jestli vůbec svým skutkem někoho chránil nebo mu pomohl, a ***jak to víme***. Pokud ani jeden z těchto cílů splněn není, je policistův pracovní výkon zbytečný.

Diskutujte s policisty o tom, co se zdá, že je ve skutečnosti cílem policie (např. vzhledem k jednání jejich nadřízených, změnám v organizaci apod.), a zda cíle, které jste si právě vyjasnili, se s těmito cíli překrývají. Pokud ne, společně uvažujte, proč tomu tak je.

Poukažte také na nebezpečí záměny prostředku za cíl. Např. pokud se cílem stane zvítězit v soutěži o to, který okres má nejlepší statistiky objasněnosti, došlo k této záměně zcela nepochybně. Cílem policie totiž není zvítězit v soutěži, ale *předcházet – vyhledávat – objasňovat – pomáhat – chránit*. Promluvte také o použití různých nástrojů při dosahování různých cílů. Např. při preventivní práci nelze používat tytéž nástroje jako při represi. Pokud je mým cílem, aby se něco nestalo (prevence), pak nemůžu použít tytéž nástroje, jako když mám reagovat na něco, co už se přihodilo. Pokud tedy policie chce, aby jejím cílem bylo i předcházení trestné činnosti (což je právě v prostředí sociálního vyloučení velmi vhodný přístup), pak musí začít používat jiné nástroje, než doposud.

Policista v sociálně vyloučené lokalitě

Smyslem této části je nabídnout policistům úspěšné postupy pro jednání s lidmi v prostředí sociálního vyloučení. Lektor určí zásady, které, budou-li dodržovány, povedou k efektivnímu výsledku policejní práce v tomto prostředí.

Ptejte se nejprve policistů na jejich *konkrétní* zkušenosti se vstupem, pohybem a prací v sociálně vyloučených lokalitách. *Proč tam chodíte, kvůli čemu? Jak na váš příchod reagují místní obyvatelé? S jakými problémy se tam potkáváte?* atd. V dalším výkladu vyjděte z příkladů, které posluchači uvedou. Představte jim hlavní zásady práce policisty v prostředí sociálního vyloučení:

Korektnost

Proberte s policisty zásady korektního jednání – ***korektní vystupování***, bez nadřazenosti a arogance, bez náznaků opovržení, korektní oslovování (paní/pane, rozhodně netykat!). Lektor musí trvat na tom, aby policisté při kontaktu s jakýmkoliv občanem a na veřejnosti vůbec ***vynechali ze svého profesionálního slovníku označení Cikán*** a používali pouze slovo Rom. Zdůrazněte policistům, že korektním chováním můžou mj. předejít řadě konfliktů a nedorozumění.

Profesionalita

Hlavní profesní zásadou má být ***nepromítat vlastní náhled na lidi z prostředí sociálního vyloučení do svého profesionálního jednání***. Policista může nesouhlasit s tím, že většina těchto lidí pobírá dávky, které on platí ze svých daní, ale nesmí se to projevit na jakémkoliv jeho služebním postupu. Jde samozřejmě o velmi zjednodušený postoj, ale velká část policistů tento postoj sdílí, a je proto velmi obtížné, možná dokonce nemožné jej změnit. Proto by lektor měl apelovat v první řadě na chování, snažit se o změnu v tomto ohledu, ale současně si být vědom, že změna postojů je proces, který lze jen obtížně zvrátit během tří dnů.

Upozorněte, že většina pachatelů při páchání trestné činnosti uvažuje a jedná racionálně, a proto by bylo pro policii dost znevýhodňující tak nejednat.

Proberte také bezpečnostní zásady pohybu v lokalitě (nový policista vstupuje zásadně ve dvojici se služebně starším kolegou nebo s kolegou znalým prostředí; důležité je udržovat profesionální odstup – pozor, nezaměňovat s povýšeným postojem a arogancí!, naslouchat problémům, se kterými se na mě kdokoliv během pohybu v lokalitě obrátí, „neodpálkovávat“, vyvarovat se nepatřičných komentářů, nenechat se vyprovokovat atd.)

Zvládání konfliktů

Úkolem lektora je seznámit policisty s podstatou konfliktů, s jejich příčinami a zdroji a také s efektivními způsoby řízení konfliktů. Užijte modelové příklady zaměřené na možnost eskalace konfliktu (co se dá za

daných podmínek udělat, aby konflikt eskaloval: odklánět se od tématu, být vztahovačný, vše považovat za osobní útoky apod.); následně uveďte modelové příklady zaměřené na řízení konfliktu (co lze udělat: držet se problému, nepouštět se do hádek a výměn názorů, které nesouvisejí s problémem). Modelové situace ať navrhnou policisté.

Znalost zásad komunikace v problémových situacích

Proberte s policisty zásady komunikace s lidmi v různých problémových situacích: s agresivním jedincem, opilým jedincem, jedincem pod vlivem drog, člověkem rozhořčeným, ublíženým, manipulativním atd. Vyjděte opět ze zkušeností policistů a použijte je jako modelové příklady.

NÁVRH TESTOVÝCH OTÁZEK

1. Máte psa a vaším úkolem je, aby pokousal co nejvíc lidí. Jak to uděláte? *Smyslem této otázky je ověřit, zda je policista schopen sledovat cíl a odhlížet od všeho ostatního (že pokousání bolí, že je to drastické apod.). Proto je příklad tak kontroverzní.*

2. Přicházíte do sociálně vyloučené lokality zatknout pachatele. Dotyčného najdete doma, neklade odpor, je ochoten s vámi odejít. Jeho početná rodina se však postaví na odpor. Křičí, nadávají vám, divoce gestikulují, vyhrožují. Uveďte faktory, které mohou konflikt ještě víc vyhrotit, a naopak faktory, kterými budete konflikt úspěšně řídit.

DOPORUČENÁ LITERATURA

- Allport, G.W. - *O povaze předsudků*, Praha 2004
- Barker, T. – *Jak být laskavým a efektivním policistou*, Praha 1999
- *Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy* (Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., v rámci projektu VARIANTY), Praha 2002 (kompletní verzi lze najít na http://www.varianty.cz/cdrom/)
- Spurný, J. – Matoušková, I. - *Komunikačně náročné situace v policejní praxi*, Praha 2005

DALŠÍ LITERATURA

- Bílek, P. - Dufková, I. - Uhl, P. - Zlámal, J. - *Policie v multikulturní společnosti*, Praha 2003
- Čírtková, L. - *Policejní psychologie*, Praha 2000

3.2. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

CÍL

- policisté jsou seznámeni s problematikou sociálního vyloučení a sociálně vyloučených lokalit, s problémy, které se v tomto prostředí vyskytují a které s ním přímo souvisí, především s důrazem na sociálně patologické jevy a kriminalitu.

ČASOVÁ DOTACE

- 5 vyučovacích hodin

ZÁKLADNÍ STRUKTURA BLOKU

- Sociální vyloučení – vysvětlení pojmu
- Sociální vyloučení a etnická příslušnost
- Příčiny sociálního vyloučení
- Specifická kriminalita v prostředí sociálního vyloučení
- Terénní sociální práce v sociálně vyloučených lokalitách

Sociální vyloučení je pojem, který není policistům zcela neznámý, jeho význam je však pro ně mnohdy dost zamlžený. Sociálně vyloučená lokalita znamená v jejich očích jen eufemistické označení pro to, čemu oni obvykle říkají „cikánské ghetto“, a sociální vyloučení chápou většinou *etnicky.* Skutečnost, že sociální vyloučení se může týkat i kohokoliv jiného než Romů, je pro ně objevná.

Vhodné je tedy začít **otázkou**, co všechno může být sociálně vyloučenou lokalitou, a nechat uvažovat účastníky, co pojem sociální vyloučení znamená a co zahrnuje. Uvažujte nad tím společně s policisty, následně **pojem vysvětlete**. Poukažte na to, že sociální vyloučení je proces, kterým jsou jednotlivci i celé skupiny osob zbavováni přístupu ke zdrojům, které jsou nezbytné pro zapojení se do sociálních, ekonomických a politických aktivit společnosti jako celku. Jsou odříznuti od institucí a služeb, sociálních sítí a vzdělávacích příležitostí, které svým občanům nabízí stát. Popište, jak tento proces probíhá a jakými mechanismy, a rovněž to, jaké jsou ukazatele, podle kterých můžeme sociální vyloučení a sociálně vyloučenou lokalitu identifikovat.

Zdůrazněte, že sociálně vyloučené společenství může čítat jen několik rodin či lidí, žijících v jednom větším nájemním domě, ale může také zabírat celou městskou čtvrť se stovkami obyvatel. Popište také, **kde** všude se sociálně vyloučené lokality mohou nalézat (poloha vzhledem k obci) **a jak vznikají**. Mezi policisty obvykle převládá názor, že tyto enklávy vznikají dobrovolným sestěhováváním Romů, protože ti chtějí žít pohromadě, nebo sestěhováním neplatičů, což jsou pro ně opět Romové.

Ptejte se policistů, jak podle nich taková **lokalita vypadá**, s jakými problémy se v ní setkávají a co je podle jejich názoru příčinou těchto problémů. Naslouchejte jejich vyjádřením pozorně a snažte se z nich vyjít v dalším výkladu i přesto, že jsou třeba mylné či zkreslené.

Věnujte dostatek času rozboru stereotypního a velmi rozšířeného názoru, že vše, co tyto lokality charakterizuje, je zároveň typické pro Romy. Vysvětlete, že v situaci sociálního vyloučení se lidé často ocitají proto, že jsou na základě barvy pleti svým okolím rozpoznáni jako Romové, což v očích mnoha lidí znamená „nepřizpůsobiví“, a jako s takovými je s nimi z pozic různých institucí nakládáno. Alternativní systém hodnot, který se vytváří v podmínkách dlouhodobé chudoby, však není charakteristický pro „romské etnikum“, ale je společný všem lidem na celém světě, kteří se ocitli v podobné situaci. Tito lidé se dostávají do „pasti chudoby“, ze které už nemají možnost uniknout, protože jim chybí vzdělání, kvalifikace a sociální a komunikační dovednosti. Reagují na situaci, ve které žijí, a to tím, že si vytvářejí zvláštní adaptační vzorce (například rezignují na dosažení vzdělání a úspěch ve „většinové“ společnosti). Tyto vzorce jsou důležitější než to, co bývá – i policisty – označováno jako „romská mentalita“.

Zdůrazněte a během dalšího výkladu i několikrát zopakujte, že **sociální vyloučení žádným způsobem přímo nesouvisí s etnickou příslušností osob, které se v této situaci ocitají**. Lidé žijící v sociálně vyloučených lokalitách volí krátkodobé životní strategie, cílené na uspokojení základních potřeb. V rámci takovýchto společenství vzniká soustava pravidel a hodnot, které jsou daleko od hodnotového systému majoritní společnosti. Děti a mládež, která v těchto lokalitách vyrůstá, automaticky přejímá uvedené modely jednání, a celá situace se tak mezigeneračně dědí. Toto jednání tedy není dědičné geneticky, ale ve smyslu učení a přejímání již existujících vzorů. Jednání lidí žijících v dlouhodobé chudobě v podmínkách sociálního vyloučení je podmíněno převážně ekonomicky a sociálně, přičemž ale připomeňte, jak souvisí s „romstvím“ ve smyslu biologických znaků, v kulturním smyslu a smyslu sdílené národnostní identity. Vysvětlete termín *solidární síť* a vyložte, jak podporují udržování sociální exkluze.

Během předchozích diskusí se pravděpodobně otevře **otázka bydlení** v sociálně vyloučených lokalitách. Policisté se často ptají, proč tamní obyvatelé vybydlují domy a byty, proč je tam všude takový nepořádek apod. Potvrďte jim, že problematika bydlení je pro celé téma klíčová, a popište, jakými nejobvyklejšími cestami se lidé do těchto lokalit dostali a dostávají (řízená migrace ze Slovenska po r. 1945, nelegální vystěhovávání v devadesátých letech, neplatičství a jeho příčiny, současná diskriminační praxe při přidělování obecních bytů, nedostupnost bydlení pro sociálně slabé a její důsledky atd.).

Dalším problémem, který policisté pravděpodobně zmíní a na který se musí lektor ve výkladu zaměřit, je **nezaměstnanost a chudoba**. Policisté jsou obvykle přesvědčeni, že lidé z prostředí sociálního vyloučení nepracují, protože nechtějí, jsou líní a dávají přednost nelegálním způsobům obživy. Vysvětlete jim, jak došlo k masivnímu rozšíření nezaměstnanosti u těchto skupin lidí po r. 1989 a jaký vliv má tento stav na další generace, které v takovém prostředí vyrůstají. Poukažte také na souvislost nezaměstnanosti s nízkou kvalifikací a na další důsledky dlouhodobé nezaměstnanosti (ztráta pracovních návyků a denního režimu, sebevědomí atd.). Připomeňte také reálné problémy při hledání práce u těch, kteří narážejí na neochotu zaměstnat Roma/Romku. Důsledkem všech těchto jevů je „past chudoby“, kdy jediným pravidelným příjmem domácnosti jsou dávky státního systému sociální ochrany. Otevřete také problém práce „na černo“ a její rizika (nepřiznaný příjem, vykořisťování lidí takto zaměstnaných atd.).

Dalším podstatným tématem je **vzdělávání a vzdělanost**. Častou otázkou, která se může objevit i v průběhu kurzu, je, „proč na ty děti nepůsobí ani škola“. Popište, jak mnohdy vypadá vzdělávání dětí ze sociálně vyloučených lokalit, jejich zázemí (špatné bytové podmínky, nízká motivace nebo neschopnost některých rodičů podporovat své děti ve vzdělávání, špatné jazykové vybavení, rozdílné návyky), přístup školy a učitelů (neschopnost tyto děti integrovat, přistupovat k nim odpovídajícím způsobem) i rodičů (sami často mají základní vzdělání nabyté ve zvláštní škole a tento vzorec předávají svým dětem). Vysvětlete mechanismus, jakým se tyto děti ocitají v praktických školách, což vede k tomu, že později nezískávají kvalifikaci, která je potřebná pro úspěch na trhu práce.

Problémem, který si policisté často neuvědomují nebo nepřipouští, je **nízké právní vědomí** v těchto lokalitách. Lidé v prostředí sociálního vyloučení vesměs postrádají povědomí o existenci práva jakožto systému

norem, podle kterých je do jisté míry uspořádán chod společnosti. Ti, kteří žijí v takové nevědomosti, znají jen jednotlivé konkrétní dopady práva na svůj život, které jsou většinou negativní. Pozitivní aspekty práva nevnímají, protože svá práva neznají, nevědí o možnosti je hájit a nevyhledávají právní pomoc. K tomu se samozřejmě přidává celá řada jiných znevýhodnění - malá funkční gramotnost, omezené vyjadřovací schopnosti v českém jazyce či znevýhodnění barvou pleti.

Jedním ze stěžejních témat tohoto bloku je téma **kriminality**, která se týká sociálně vyloučených lokalit. Ptejte se policistů na jejich zkušenosti – jaké typy kriminality spojují se sociálním vyloučením a proč, kdy se lidé z tohoto prostředí nacházejí v roli pachatelů a obětí, ptejte se na latentní kriminalitu a obecně na postupy policie při odhalování trestné činnosti související s tímto prostředím a na problémy, se kterými se při tom policisté setkávají. V dalším výkladu se snažte vyjít z jejich zkušeností. Častým přesvědčením, které bude zřejmě vysloveno i v průběhu této diskuse, je to, že existuje jakási „romská (cikánská) kriminalita“, která je typická pouze pro Romy a která je odvozena z jejich „mentality“.

Úkolem lektora je ukázat, že **specifické jednání sociálně vyloučených osob, včetně jednání kriminálního a sociálně patologického, je výsledkem jejich přizpůsobení na specifické životní podmínky v sociálním vyloučení**. Vyplývá z osvojení si vzorců jednání, které se v rámci tohoto prostředí utváří a mezigeneračně dědí. **Etnicita, tedy to, že je někdo Rom, nebo je dokonce jen za Roma považován, není příčinou problémového jednání**. Avšak vinou toho, že je někomu menšinová etnicita zvnějšku přisouzena (majoritou, institucemi apod.), se tito lidé mohou dostat do situace sociálního vyloučení, které s sebou přináší i zvýšenou kriminalitu.

Důležité je také poukázat na to, že většina nelegálních činností je vysoce **latentní** a je velmi obtížné je odhalit. V tomto ohledu je žádoucí, aby si policisté uvědomili, že jejich zkušenost je zkušeností pouze s malou částí skutečně páchané kriminality, a je tedy nutně zkreslená. Přemýšlejte s účastníky o tom, *proč* je v sociálně vyloučených lokalitách tak vysoká latence kriminality, jaké jsou příčiny a jaké důsledky. Úkolem lektora je dovést účastníky k závěru, že příčinou bývá nedůvěra v policii a úřady obecně, zároveň nízké právní vědomí a také situace, kdy oběť je zároveň pachatelem nebo je nějakým způsobem ohrožena. Důsledkem neodhalené kriminality pak je prohlubování sociálního vyloučení.

Lektor se může setkat s názorem policistů, že určité typy kriminality jsou pro toto prostředí typické (domácí násilí), jde o „něco mezi nimi“, co nemá smysl řešit. Toto tvrzení je ovšem nesmyslné a neopodstatněné. Nelze některá jednání bagatelizovat a jiná zdůrazňovat. Trestná a vysoce nebezpečná je taková kriminalita i tehdy, kdy se děje mezi sociálně vyloučenými lidmi. I v sociálně vyloučeném prostředí spolu mohou pohromadě žít pachatelé i oběti a úkolem policie je oběti chránit a pachatele odhalovat a stíhat. Toto si policisté často neuvědomují, případně tuto skutečnost bagatelizují, jsou v zajetí svých předsudků, a proto je nutné jim to opakovaně zdůrazňovat. Mezi prostředky, které má policie volit vůči sociálně vyloučenému prostředí, musí patřit i cílené získávání důvěry lidí, kteří v něm žijí. Důvěry, že police se bude chovat spravedlivě, bude všem měřit stejně a pomůže i takovým obětem trestné činnosti, které se v jiných případech sami trestné činnosti dopouštějí.

Policisté budou v této souvislosti také zřejmě poukazovat na tzv. čárkový systém, výraz ryze kvantitativních metod hodnocení výsledků policejní práce. V tomto systému je úspěšný ten, kdo vykáže co nejvíce objasněných případů z těch, které byly zaevidovány. To vede k tomu, že některé případy evidovány nejsou (buď proto, že nejsou vůbec zjištěny, nebo je jejich evidence odmítnuta). Zde je vážné riziko pro oběti ze sociálně vyloučeného prostředí, že jejich práva nebudou chráněna. V policistech je silný odpor k čárkovému systému, protože intuitivně cítí, že poškozuje kvalitu výsledků jejich práce. Toho je třeba maximálně využít a vysvětlovat, že čárkový systém nepoškozuje jen policejní kulturu, ale i společnost. Přestože policisté většinou v době, kdy jsou školeni, nezastávají funkce, ze kterých by mohli bezprostředně systém změnit, je nutné do nich systematicky zasévat odpor ke krátkozrakým strategiím založeným na výrobě umělých statistik. Je třeba policistům vysvětlovat, že musí přistupovat ke své práci jako k něčemu, co má zřetelný a od „čárkománie“ odlišný cíl (jímž je větší bezpečnost v lokalitě, kterou mají na starosti), a že přitom musí používat takové prostředky, které zajistí, že tento cíl bude dlouhodobě udržitelný a bude příjemci jejich služby uznáván.

Popište dále mechanismy trestné činnosti, která se dotýká sociálně vyloučených lokalit. Celkovou kriminalitu související se sociálně vyloučeným prostředím a osobami v něm žijícími si lze představit jako pyramidu, na jejímž vrcholu stojí lidé, kteří zneužívají špatné sociální situace v lokalitách. Jsou to zejména **lichváři** či obecně poskytovatelé rychlých půjček na vysoký úrok, **drogoví dealeři, kuplíři, strůjci finančních podvodů,**

poskytovatelé nelegálního zaměstnávání (tzv. práce na černo), **majitelé domů** vybírající v havarijních bytech vysoké nájemné apod.. Tito lidé mohou žít buď přímo v sociálně vyloučené lokalitě, anebo mimo ni. Pro lepší názornost můžete použít tyto příklady:

Jednání majitele nemovitosti v sociálně vyloučené lokalitě

Don Pedro je pověřeným jednatelem pro nakládání s nemovitým majetkem v sociálně vyloučené lokalitě v jednom západočeském městě. Jeho aktivity se nedají označit přímo za kriminální jednání, zato se dají označit za neetické obohacování na úkor místních osob a rodin. Majitelem objektu je matka dona Pedra, na kterou nechal podnikatel nemovitost napsat. Don Pedro vybírá v domech, které jsou v havarijním stavu, nepřiměřeně vysoké nájemné, domy neudržuje a ve smlouvách, které s nájemníky uzavírá, se objevují neetická, ne-li nezákonná ustanovení. Využívá také velmi často neznalosti právních předpisů svých nájemníků. Nájmy dona Pedra se pohybují (i s příslušnými poplatky) mezi 5 300 Kč za garsoniéru 0+1 o výměře 22,24 m2 a 10 000 Kč za byt 2+1. Majitel požaduje po svých nájemnících platby i za teplou vodu a topení. To je už přes půl roku odpojeno kvůli dluhům dona Pedra u dodavatele. Don Pedro se snaží vybrat od nájemníků co nejvíce peněz, nejlépe přímo z příspěvků na bydlení vyplácených odborem sociálních věcí, a do údržby domu neinvestovat ani korunu. I když v nájemních smlouvách don Pedro popisuje detailně, jak má např. vypadat byt při předávání novému nájemci, realita je naprosto odlišná. Rodiny nebo jednotlivci přicházející do této lokality nemají ve většině případů v danou chvíli jinou alternativu, a toho don Pedro využívá. Byty předává v dezolátním stavu. V nájemních smlouvách má de facto napsáno, že si nájemné může bez souhlasu nájemce zvýšit - což je protizákonné. Pokud tedy don Pedro přijde za nájemcem bytu s novým výpočtem nájemného, nájemce novou smlouvu podepisuje, protože se domnívá, že musí. Neznalost právních předpisů don Pedro využívá i při snaze o rychlé vystěhování osob či rodin, které mu dělají příliš mnoho nepříjemností. Například paní Esmeraldě sdělil, že je příliš drzá, když se o něm baví s novináři. Do týdne ať si prý sbalí kufry a stěhuje se jinam, jinak ji dá k soudu. Mnohokrát na takové řeči rodiny skutečně reagují rychlým odstěhováním. Situace rodin žijících v sociálně vyloučených lokalitách ve většině případů na hranici chudoby se díky ekonomickým aktivitám dona Pedra rozhodně nemění k lepšímu, ale zcela naopak.

Úvěrový podvod (modelový případ)

Strůjce podvodu kontaktuje oběť, jíž slíbí za jediný podpis (např. na leasingové smlouvě) až tři tisíce korun. Oběť ve většině případů přijímá, neb se domnívá, že svým činem nepáchá nic nelegálního. Oběť podepisuje leasingovou smlouvu nejčastěji na elektroniku (televize, DVD přehrávače, hifi věže) nebo na úvěrové půjčky. Předmět, na nějž byla leasingová smlouva podepsána (popř. úvěrová karta), je odevzdán strůjci. Strůjce však nakonec vyplácí oběti jen část předem dohodnuté částky (např. jednu pětinu), přesto je to nakonec oběť, kdo je nucen leasing splácet, příp. je stíhán za podvod.

Oběťmi těchto lidí jsou osoby, které potřebují finanční prostředky pro nejrůznější účely (pro svoji obživu, na nájem, pro hraní na výherních automatech, na splátky, alkohol, příp. drogy pro sebe nebo pro další redistribuci). Tím se však dostávají do situace koloběhu dluhů splátek, závislosti na lichváři, dealerovi atd., což znamená nutnost nalézt nové zdroje přísunu peněz. Tak se z těchto obětí stávají pachatelé další trestné činnosti, většinou **majetkové kriminality** (krádeže v supermarketech, kapesní krádeže, krádeže aut, kovů atd.). Ukradené předměty dále prodávají či zastavují. V tuto chvíli do situace vstupují další lidé, kteří profitují z této „druhotné“ kriminality. Jsou to např. majitelé zastaváren a sběrných surovin, kteří odkupují předměty hluboko pod cenou, protože vědí, že jsou kradené. Dále jsou to znovu poskytovatelé půjček na vysoký úrok, kuplíři a strůjci finančních podvodů, kteří opět nabízejí možnost dalšího „snadného“ obstarání peněz, čímž se celá situace opakuje do nekonečna. Ke zneužívání může docházet i v rámci rodiny (např. nucení k prostituci).

Na spodních patrech pomyslné pyramidy stojí a oběťmi předchozí popsané skupiny (tj. obětí a pachatelů zároveň) jsou všichni, kterým bylo vykradeno auto, ukradena peněženka, mobilní telefon atd., tedy v drtivé většině majoritní populace. Pozoruhodné však je, že do této skupiny obětí patří také lidé, kteří jsou využíváni předchozí skupinou jako prostředek k získání peněz. Jedná se většinou o lidi s mentálním či fyzickým postižením, bezdomovce apod., kteří se ocitají v područí některých rodin a jsou nuceni pro ně krást, sloužit jim v domácnosti, nebo o lidi, na jejichž jméno si rodina bere úvěr, který potom nesplácí apod.. Tímto způsobem se reprodukuje situace na dvou úrovních, kdy např. oběť strůjce úvěrového podvodu se sama stává pachatelem téhož trestného činu. Opět použijte příklad:

Pachatelé sociálně vyloučení, oběť z majority

Lom u Mostu: Obětí byla žena z majoritní společnosti, zaměstnaná s vlastním bytem, která se stala obětí využívání ze strany rodiny z „ghetta“. Syn oběti se do této rodiny přiženil. Rodina si na svoji příbuznou

nabírala další a další úvěry a zboží na splátky, aniž by tyto byly spláceny. Žena se postupně propadla na sociální dno: opustila zaměstnání, neboť veškerý plat byl exekutivně strháván na splácení dluhů, přišla o byt a skončila na ubytovně. Byla terčem vyhrožování a zastrašování ze strany synovy partnerky.

Na závěr výkladu k tomuto tématu zopakujte policistům specifické znaky nelegálního jednání, které souvisí se sociálním vyloučením:

- Hlavním zdrojem kriminality v těchto lokalitách je sociální vyloučení a s ním spojené výše popsané problémy.

- Dalším zdrojem je zvýšený výskyt sociálně patologických jevů, nejrůznějších závislostí – gamblerství, alkoholismu a zejména zneužívání drog.

- Lidé žijící v v těchto lokalitách jsou zvyklí na to, že se o jejich situaci instituce příliš nestarají, a žijí tedy s vědomím toho, že i kriminalita, která se jich jakkoliv dotýká (jako pachatelů či obětí), je téměř nepostižitelná.

- Osoby žijící v tomto prostředí většinou n**evnímají kriminalitu a sociálně patologické jednání jako něco negativního** a nemravného, nýbrž jako běžný zdroj obživy a obstarání finančních prostředků (ať už kontinuální, nebo jednorázový). Děti vyrůstající v tomto prostředí přijímají toto jednání jako standardní normu.

Znovu připomeňte, že nevyhledávání některých (např. na dokazování příliš náročných) případů trestné činnosti či selektivita při výběru řešených případů může mít za následek, že jsou stíháni jen koncoví pachatelé organizované trestné činnosti, nejsou odhalováni organizátoři a návodci nebo podílníci. Fakt, že těmito často jedinými odhalenými koncovými pachateli některých typů trestné činnosti jsou mnohdy lidé sociálně vyloučení, neumožňuje rozpoznat, že tato kriminalita není specifikem tohoto prostředí, ale že její vyšší, resp. nezadokumentovaná patra (organizátoři, návodci, pomocníci a podílníci) se již pohybují v majoritní společnosti.

Posledním tématem tohoto bloku je téma **terénní sociální práce** jako nástroje k odstraňování sociálního vyloučení. Policisté se často ptají, jaké existuje obecné řešení sociálního vyloučení. Ukažte jim, že kvalifikovaná terénní sociální práce s individuálními klienty může vést k jejich sociálnímu

začlenění. Popište policistům principy terénní sociální práce, vysvětlete, v čem je klientům přínosem, a zdůrazněte také možnost spolupráce terénních sociálních pracovníků s policií (v rámci dodržení základních profesionálních zásad na obou stranách). V této souvislosti také poukažte na existenci asistenta policie, resp. sociálního asistenta v trestním řízení, popište jeho specifika. Ptejte se také policistů na jejich zkušenosti se spoluprací s terénními sociálními pracovníky v jejich okresech/obvodech, zodpovězte jim případné otázky a vysvětlete nejasnosti, které se mohou mezi policisty v souvislosti s touto sociální službou vyskytnout.

NÁVRH TESTOVÝCH OTÁZEK

1. Jak vznikají sociálně vyloučené lokality?
2. Jak spolu souvisí kriminalita v sociálně vyloučených lokalitách a etnická příslušnost jejich obyvatel?
3. Co je to solidární síť?

POUŽITÁ LITERATURA

- Budilová, L. – Hirt, T. a kol. – *Policista v multikulturním prostředí*, Praha 2005
- *Zmapování typů kriminality, s nimiž se potýkají sociálně segregované romské komunity žijící na území Karlovarského kraje*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu FF ZČU v Plzni pro odbor bezpečnostní politiky MV ČR, 2007. Neveřejná zpráva.

DOPORUČENÁ LITERATURA

- Budilová, L. – Hirt, T. a kol. – *Policista v multikulturním prostředí*, Praha 2005 (kompletní verzi lze najít na http://www.varianty.cz/download/doc/stats/manual_1_3.pdf)
- *Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy* (Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., v rámci projektu VARIANTY), Praha 2002 (kompletní verzi lze najít na http://www.varianty.cz/cdrom/)

DALŠÍ LITERATURA

- Hirt, T.- Jakoubek, M. (eds.) - *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*, Plzeň 2005
- Jakoubek, M. - Hirt, T. (eds.) - *Romové: kulturologické etudy*, Plzeň 2004
- Jára, M. a kol. - *Sociální diskriminace pod lupou*. Praha 2006 (kompletní verze k dispozici na http://www.poradna-prava.cz/dokumenty/socialni_diskriminace_pod_lupou.pdf)

3.3.
ROMOVÉ V ČESKÉ REPUBLICE A NA SLOVENSKU

CÍL

- policisté jsou seznámeni se strukturou romské společnosti a specifiky tradiční romské kultury a s význam a užitím slov „Rom“/„Cikán“

ČASOVÁ DOTACE

- 4 vyučovací hodiny

OSNOVA

- Vymezení pojmu „Rom“/„Romové“
- Historie Romů v ČR ve 20. století, migrace
- Jazyk, dialekty a subetnické členění
- Pozůstatky tradiční romské kultury – příbuzenství, gender, neverbální komunikace, rituální ne/čistota

Kdo je „Rom“ (kultura, antropologický typ, identita)

Policistům se vždy otázka, kdo je to Rom, zdá zcela banální. Podle mínění většiny z nich je to ten, koho my za Roma považujeme. V této souvislosti také často otevírají téma evidence kategorie „Rom“/„Cikán“ ve statistikách trestné činnosti a nechápou, proč tuto kategorii zaznamenávat nesmějí. Úkolem lektora je vysvětlit jim, že nesmějí na základě zákona o právech příslušníků národnostních menšin, který to zapovídá, ale že by navíc taková evidence neměla potřebnou vypovídací hodnotu, protože podle téhož zákona je určení národnosti čistě subjektivní a soukromou záležitostí každého jedince. Otázkou, kdo je to Rom, by se měl lektor v úvodu tohoto bloku obšírněji zaobírat i proto, aby ukázal policistům, že užít tohoto termínu je možné v různých kontextech a významech.

Začněte zdánlivě nesouvisejícím příkladem (A). Promítněte fotografii herce Yula Brynnera (ve vyhledávači obrázků www.google.com lze najít celou řadu vhodných fotografií, pro lepší identifikaci použijte např. obrázek z jeho nejslavnějšího filmu Sedm statečných). Nejprve se posluchačů zeptejte, kdo to je, a poté, jaké byl tento herec národnosti. Poté, co zazní odpovědi (možná ale nezazní žádná), informujte publikum, že podle jeho

životopisců byla Brynnerova matka rumunská Romka, Brynnerův otec zčásti Mongol a zčásti Švýcar a herec se narodil v Rusku. Znovu se zeptejte, jaké národnosti byl tedy sám Yul Brynner a jak bychom to mohli (teoreticky) zjistit. Uvažujte společně s posluchači, nechte je přemýšlet. Poté sdělte, že Brynner o sobě prohlašoval, že je Rom, ačkoliv okolí ho považovalo spíše za Švýcara, a obecně byl a i nadále je označován za amerického herce, přestože v USA pouze část svého života pracoval a žil. Ukažte na tomto příkladu, že kategorie národnosti může být chápána v různých obdobích a různých kulturních oblastech různě a nemusí se jednat o tak jednoznačnou kategorii, jak se může zdát.

Ve střední Evropě (např. v Německu) převládá etnické pojetí národa - je zdůrazňována „společná krev“, jazyk, kultura. Ve Francii a Velké Británii je národ totožný s pojmem státní příslušnost - každý, kdo je občanem Francie, je Francouzem. Příslušnost k národu tedy můžeme chápat objektivisticky (jako danou narozením, jazykem apod.), subjektivisticky (příslušníkem národa je ten, kdo se za takového příslušníka považuje) nebo státoobčansky (příslušníkem národa je státní občan bez ohledu na původ). **V právním řádu ČR je dáno čistě subjektivistické pojetí, každý má právo být považován za člena etnické či národnostní skupiny, kterou si vybere** (viz § 2 a § 4 zákona č. 273/2001 Sb. o právech příslušníků národnostních menšin)

Vraťte se zpátky k příkladu a učiňte závěr, že nejspolehlivější způsob, jak by bylo možné zjistit národnost Yula Brynnera, je zeptat se samotného herce.

Následně použijte další příklad (B). Promítněte fotografii člověka, který by mohl být jen s malou pravděpodobností identifikován jako Rom (muž nebo žena světlých vlasů a modrých či zelených očí – např. zpěvačka Ida Kelarová). Opět se ptejte na národnost. Poté sdělte posluchačům, že dotyčná osoba se prohlašuje za Roma/Romku. Nechte posluchače uvažovat, proč tomu tak je, ale odpověď nechte na později.

Nakonec (příklad C) promítněte fotografii člověka, který může být s velkou pravděpodobností na základě fyziognomie identifikován jako Rom/Romka. Opět se ptejte na národnost, poté sdělte, že dotyčný/á se považuje za Maďara/Maďarku. Následně začněte s výkladem.

Zdůrazněte posluchačům, že pro efektivní vykonávání policejní práce je důležité být si vědom toho, na základě jakých znaků někoho považujeme za „Roma“. Vyložte, že existují tři možné okruhy znaků (kritérií), které bývají při zařazování osob do kategorie „Rom“ běžně používány,

a bohužel i navzájem směšovány: **kritérium národnostní identity** (Rom je ten, kdo se považuje za příslušníka romského národa, resp. etnika), **kritérium fyzických charakteristik** (Rom je ten, kdo má charakteristické fyziologické znaky) a **kritérium kultury** (Rom je ten, kdo sdílí hodnoty tradiční romské kultury).

V této souvislosti připomeňte různé významy slova Žid/žid a skutečnost, že v nacistických evidencích, na základě kterých byly tyto osoby posílány do koncentračních táborů, se objevili jak lidé, kteří svou židovskou identitu už po generace nevnímali, tak židé ortodoxní a praktikující.

V praxi – tedy i v praxi policejní - je potřeba identitu každého člověka (ať je jakákoli) respektovat. Pokud tedy má policista potřebu identifikovat někoho na základě jeho národnosti nebo etnické příslušnosti, pak nezbývá, než se dotyčné osoby ZEPTAT.

Zdůrazněte znovu, že **fyzické charakteristiky, osvojené kulturní návyky a národnostní či etnická identita se navzájem nekryjí**.

Na tomto místě se vraťte k příkladům B a C, uváděným na začátku. Příklad B ukazuje osobu, která svým okolím není považována za Roma/Romku, avšak její národnostní identita je romská. A tu je třeba dle současného právního řádu ČR respektovat.

Příklad C ukazuje člověka, který svým okolím za Roma/Romku bývá považován často, avšak on/ona sám/a toto nedeklaruje (nevíme proč, ale můžeme se domnívat, že národnostní identita pro něj není důležitá, nebo naopak je, ale Romem/Romkou se prostě necítí). I toto stanovisko je třeba zejména v profesní rovině – při výkonu služby – respektovat.

Vysvětlete policistům, že je normální, pokud používají označení „Rom“ v různých smyslech tohoto slova. Vždy je ovšem potřeba si přesně uvědomovat, v jakém smyslu užívám toto slovo v té které konkrétní souvislosti. Tento exkurz do významu slova „Rom“/„Romové“ má policistům posloužit k uvědomění si skutečnosti, že tyto různě nadefinované skupiny se nemusí vždy plně překrývat a že zejména pro policejní praxi je třeba být si vědom toho, s jakou skupinou se setkávám a pracuji.

Další část výkladu věnujte stručné **historii** Romů v ČR a na Slovensku ve 20. století, současnému **etnorevitalizačnímu hnutí** a **migraci** mezi oběma zeměmi. Připomeňte holokaust českých a moravských Romů, z nichž válku přežila jen desetina. Pokračujte organizovaným pře-

sídlováním Romů ze Slovenska do Čech, zejména do pohraničí a do průmyslových oblastí. Nezapomeňte zmínit zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob, a jeho důsledky. Následně rozeberte dopady změn po r. 1989 na romskou menšinu - ztráta zaměstnání, rozmach sociální exkluze, zhoršení bytové situace, ale i formování romské elity, která se dnes snaží o vybudování moderního romského národa. Zastavte se u romských elit a rozeberte myšlenku, že spolupráce s těmito elitami může být (nejen) pro policii poněkud problematická. Hlavní úskalí této spolupráce spočívá v charakteru těchto elit, neboť každá elita je zároveň zájmovou skupinou a spolupráce s ní nemusí vést k obecnému, ale pouze k dílčímu prospěchu (tedy zejména ku prospěchu elit).

Zabývejte se dále migrací ze Slovenska do ČR, jejími příčinami, formami a důsledky (nelegální zaměstnávání a vykořisťování slovenských Romů, zátěž pro hostitelské rodiny a prohlubování sociálních problémů).

Pokračujte výkladem o **jazyku a dialektech a subetnickém členění**. Charakterizujte romštinu a poskytněte výčet jejích dialektů. Vysvětlete také rozdíl mezi spisovnou a mluvenou formou romštiny a tzv. romským etnolektem češtiny. Dále popište, jaké existují na území ČR subetnické skupiny (slovenští a maďarští Romové, Olaši a Sinti), odkud přišly, stručně tyto skupiny charakterizujte. Vyložte i vztahy mezi těmito skupinami.

Dále se věnujte **pozůstatkům tzv. tradiční romské kultury** neboli kultury romských osad. Toto téma je důležité zejména proto, že rezidua této kultury můžeme najít u Romů, kteří přišli ze Slovenska do ČR, což je téměř 90 % současné romské populace u nás. Prvky této kultury se v českém prostředí místy zachovaly, místy byly transformovány nebo zmizely úplně; pro lepší pochopení některých specifik romské kultury je však užitečné, aby se s nimi policisté seznámili. Popište, jak osady vypadají, kdo jsou jejich obyvatelé a odkud přišli, jak vypadá organizace těchto osad. Zdůrazněte, že osady jsou organizované na rodovém principu, takže představa, že příchozí zvnějšku (ať už je to soukromá osoba, úředník či policista) bude mít možnost vyjednávat se zástupcem všech obyvatel, je mylná. Vždy se bude jednat jen o představitele jedné rodiny bez jakéhokoliv vlivu na rodiny ostatní, což platí i pro situaci v ČR. Policisté by si toho měli být při své práci vědomi.

Příbuzenství a **rodině** v tradiční romské kultuře se věnujte podrobněji. Vysvětlete, že příbuzenství je převažujícím organizačním principem tradiční romské kultury. Sounáležitost s rozšířenou rodinou je pro sociálně vyloučené Romy mnohem podstatnější, než je běžné v prostředí větši-

nové populace. Člověk sdílející hodnoty tradiční romské kultury se tedy v první řadě cítí jako „Horvát“ či „Žiga“, a to spíše než jako „Rom“ nebo „Čech“. Vysvětlete také všechny důsledky – pozitivní i negativní –, které tato silná sounáležitost s sebou přináší. Vyložte pojmy *fajta* a *solidární síť* a souvztažnost mezi nimi. Neopomeňte také popsat problematiku „zástupných“ trestů, která je pro policisty velmi důležitá. Znalostí tohoto jevu lze předejít potrestání řady nevinných osob.

Zmiňte se dále o specifikách týkajících se **mužských a ženských rolí** a projevů rozdílného postavení mužů a žen v tradiční romské kultuře. Obzvlášť se zmiňte o projevech domácího násilí a vyvraťte častý předsudek, že je to jev v romských rodinách „normální“. Je velkým omylem, pokud policista na základě této domněnky nekoná svou služební povinnost a případ neřeší. I kdybychom totiž mohli říct, že jde o jev běžnější než u majoritní populace (pro což ovšem neexistují prokazatelné podklady), neznamená to, že by k němu policie měla přistupovat liknavěji než v jiných rodinách.

Proberte také specifika **neverbální komunikace** a význam jednotlivých projevů policistům vyložte. Většina z nich jim nerozumí a vykládá si je negativně, z čehož mohou vznikat zbytečná nedorozumění a spory.

Obšírněji se věnujte tématu **rituální ne/čistoty**. Vysvětlete tento pojem a jeho podstatu a připomeňte označení, která pro tento princip má romština. Vyložte také, co charakterizuje skupiny a osoby rituálně čisté a co rituálně nečisté a jak se člověk může stát příslušníkem té které skupiny. Popište, jak a kdy se policisté mohou s projevy rituální ne/čistoty setkat (zejména bydlení – neuklízení cizího odpadu, stravování, sňatky atd.).

Závěrem shrňte vyloženou problematiku a připomeňte, že při kontaktu s romskou populací je třeba mít na paměti, že je vnitřně velmi různorodá a že ani sebepodrobnější popis životních podmínek a obvyklých kulturních praktik Romů nemůže představovat obecný návod pro chápání všech těchto lidí. Smyslem uvedených informací je pouze ukázat některé obecné rysy jejich situace, ale s výhradou, že žádná ze zmíněných skutečností neplatí univerzálně pro všechny osoby považované za Romy. Pojímat Romy jako homogenní skupinu s jednotným souborem charakteristik a potřeb je nebezpečný nesmysl, neboť uplatňování jakékoli paušální představy o Romech může vést k fatálnímu neporozumění konkrétním situacím jednotlivých lidí, rodin či lokalit, a nakonec i k chybnému modelu policejní praxe.

NÁVRH TESTOVÝCH OTÁZEK:

1. Na základě jakých znaků můžeme někoho zařadit do kategorie „Rom“? Které kritérium by měli respektovat policisté při výkonu služby?
2. Které subetnické romské skupiny žijí v ČR?
3. Uveďte alespoň 2 důležitá specifika tradiční romské kultury.

POUŽITÁ LITERATURA:

- Budilová, L. – Hirt, T. a kol. – *Policista v multikulturním prostředí*, Praha 2005
- *Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy* (Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., v rámci projektu VARIANTY), Praha 2002

DOPORUČENÁ LITERATURA:

- Budilová, L. – Hirt, T. a kol. – *Policista v multikulturním prostředí*, Praha 2005 (kompletní verzi lze najít na http://www.varianty.cz/download/doc/stats/manual_1_3.pdf)
- *Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy* (Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., v rámci projektu VARIANTY), Praha 2002 (kompletní verzi lze najít na http://www.varianty.cz/cdrom/)

DALŠÍ LITERATURA:

- Budilová, L. – Jakoubek, M. (eds.) - *Cikánská rodina a příbuzenství*. Ústí n/Labem 2007
- Hirt, T.- Jakoubek, M. (eds.) - *Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: antropologická perspektiva*, Plzeň 2005
- Jakoubek, M. - *Romové - konec (ne)jednoho mýtu*, Praha 2004
- Jakoubek, M. - Hirt, T. (eds.) - *Romové: kulturologické etudy*, Plzeň 2004
- Jakoubek, M. - Poduška, O. (eds.) - *Romské osady v kulturologické perspektivě*, Brno 2003
- *Romové v České republice (1945 - 1998)* (kol. aut.), Praha 1999
- Budilová, L. – Jakoubek, M. (eds.) - *Cikánská rodina a příbuzenství.* Ústí n/Labem 2007

3.4.
PRÁVO A SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

CÍL

- policisté jsou seznámeni s možnostmi i povinnostmi policie, které jsou ve vztahu k problematice sociálního vyloučení dány platným právem

ČASOVÁ DOTACE

- 5 vyučovacích hodin

ZÁKLADNÍ STRUKTURA

- Přehled právní úpravy vztahující se k problematice sociálního vyloučení
- Problematika diskriminace a její ukotvení v právních normách

V úvodu vysvětlete, že existují obecné mezinárodněprávní a ústavněprávní závazky předcházet sociálnímu vyloučení – právo na všestranný rozvoj a podmínky k němu. Zákon o obcích v § 2 odst. 2 konstatuje, že obec pečuje o všestranný rozvoj svého území a o potřeby svých občanů, při plnění svých úkolů chrání veřejný zájem. Faktický výkon práva však naopak často tvorbu ghett a jejich existenci podporuje. Jedním z důvodů je i to, že právo realizují lidé, kteří do něj přenášejí svoje stereotypy. Stereotypy jsou přirozené, v právní praxi – a tedy i ve výkonu služebních povinností policisty – jsme včsak povinni se jim bránit. Aplikace práva vůči obyvatelům sociálně vyloučených lokalit musí respektovat ústavní principy, jako jsou ***předvídatelnost, právní jistota, přiměřenost a minimalizace zásahů veřejné moci***, a měla by také vycházet ze znalosti vztahů v těchto lokalitách, která však často chybí.

Problémem sociálně vyloučeného prostředí je, že se na ně napojuje řada pololegálních či nelegálních aktivit, těžících z nízkého právního vědomí obyvatel ghett a z možnosti získat snadný příjem prostřednictvím uzavření nevýhodných smluv (a následnou exekucí sociálních dávek). V rámci vzdělávacího bloku je proto třeba věnovat velkou pozornost vysvětlení skutkových podstat trestného činu podvodu, úvěrového podvodu, lichvy a útisku.

Je velmi vhodné během vzdělávacího bloku získat pozornost posluchačů **popisem některých konkrétních metod páchání trestné činnosti**. Využijte údajů a příkladů uvedených ve zprávě *Zmapování typů kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami na území města Prahy*. Vhodné je například popsat prodej falešných drog, případy falešné (i reálné) prostituce včetně dětské nebo sběr kovů. Vnější projevy kriminality je třeba popisovat zároveň s vysvětlením každodenní reality sociálně vyloučených pachatelů trestné činnosti, včetně vlivu různých forem vykořisťování ze strany osob, které se na těchto pachatelích úspěšně přiživují, aniž by se samy dopouštěly krádeží, přepadení, atd.

Připomeňte, že mezi základní determinanty trestné činnosti a dalších sociopatologických jevů patří užívání návykových látek, které je nejčastější příčinou majetkové trestné činnosti. Uveďte také mechanismus přesunu kradeného zboží od pachatele k objednatelům a všem ostatním, kteří zboží vykupují. Použijte přitom maximum příkladů, které zpráva uvádí. Tato část výkladu je podstatná zejména pro to, aby si policisté uvědomili komplexnost celého problému. Dále připomeňte, že kriminalita a následné tresty odnětí svobody jsou v sociálně vyloučeném prostředí vnímány jako součást každodenní reality, jak to popisuje i zmíněná zpráva. Tyto poznatky je třeba policistům prezentovat jako důkaz toho, že ryze represivní přístup vůči kriminalitě, který neřeší její příčiny a motivaci jejích aktérů, se neosvědčuje a míjí se účinkem.

Následuje **přehled právní úpravy**, kterou je třeba během vzdělávacího bloku probrat, její aplikaci procvičit a ukázat tak policistům, které právní nástroje mají používat, aby jejich intervence při řešení kriminality související se sociálně vyloučeným prostředím byla úspěšná a zároveň přispívala k eliminaci sociální exkluze.

Úvodem je třeba zopakovat známý fakt, že policisté jsou povinni respektovat ustanovení nejobecnějších předpisů tvořících ústavní pořádek. Při aplikaci policejního či trestního práva se nesmí dostat do rozporu s následujícími ustanoveními Ústavy, Listiny základních práv a svobod a analogickými ustanoveními mezinárodních smluv o lidských právech. Společně s posluchači projděte tato ustanovení:

- **Ústava** čl. 1, odst. 1 a 2; čl.2, odst. (3)
- **Listina základních práv a svobod** čl.1; čl.2, odst. 1 až 3; čl.3, odst. 1 a 3; čl.4, odst. 1 až 4; čl.10, odst. 1 až 3; čl.24; čl.25, odst. 1;

K těmto ustanovením je současně třeba citovat ještě ustanovení **zákona o policii a zákona o služebním poměru**. V dosud účinném zákoně o policii, platném do konce roku 2008, jde o § 6, který uvádí následující:

(1) Při provádění služebních zákroků a služebních úkonů je policista povinen dbát cti, vážnosti a důstojnosti osob i své vlastní a nepřipustit, aby osobám v souvislosti s touto činností vznikla bezdůvodná újma a případný zásah do jejich práv a svobod překročil míru nezbytnou k dosažení účelu sledovaného služebním zákrokem nebo služebním úkonem.

V případě nového zákona o policii, který začne platit od ledna 2009 je třeba zmínit § 9 Zdvořilost:

(1) Policista a zaměstnanec policie jsou při plnění úkolů policie povinni dodržovat pravidla zdvořilosti a dbát cti, vážnosti a důstojnosti osob i své vlastní.

Doplnit je třeba také citaci zákona o služebním poměru, který v ustanovení o služební kázni uvádí:

(1) Služební kázeň spočívá v nestranném, řádném a svědomitém plnění služebních povinností příslušníka, které pro něj vyplývají z právních předpisů, služebních předpisů a rozkazů.

Dalším z důležitých služebních předpisů je i **Etický kodex Policie ČR** (lze jej najít na stránkách www.mvcr.cz nebo www.policie.cz)

Z těchto ustanovení je třeba dovodit a důrazně opakovat, že z nich zcela jednoznačně plyne, že i vůči občanům sociálně vyloučeným, z nichž mnozí jsou nebo byli kriminálně aktivní, jsou policisté povinni chovat se bez předsudků, plně respektovat jejich důstojnost, poskytnout jim veškerou pomoc k dosažení jejich práv. Policista nemůže takovým lidem tykat, chovat se k nim jinak nezdvořile, natož aby v jakémkoli případě přicházelo v úvahu použití fyzického násilí jindy, než kdy to zákon předpokládá. Je vhodné upozornit na to, že policejní násilí není nic neobvyklého ve světě ani u nás, ale že právě v sociálně vyloučeném prostředí dramaticky snižuje šance policie získat a udržet si důvěru. Lidé ze sociálně vyloučeného prostředí jsou totiž a priori přesvědčeni, že policejní násilí je selektivní a cíleně se zaměřuje právě na sociálně vyloučené.

V další části bloku je vhodné stručně projít právní úpravu proti „extremistické“ trestné činnosti, která je častým zdrojem obav obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Jde o tyto trestné činy uvedené v **trestním zákoně**:

Trestné činy hrubě narušující občanské soužití

- ***Násilí proti skupině obyvatel a proti jednotlivci***, § 196, odst. 1 až 3
- ***Výtržnictví***, § 202, odst. 1 a 2
- ***Podpora a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka***, § 260, odst. 1 a 2; a § 261
- ***Hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení***, § 198, odst. 1 a 2
- ***Podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod***, § 198a, odst. 1 až 3

Vhodné je zvlášť zmínit ustanovení § 198a odst 3) písm. b), které není mezi policisty příliš známo; toto ustanovení fakticky zakazuje pouhou účast v jakékoli skupině, která jako taková aktivně hlásá diskriminaci, násilí či nenávist. Člen takové skupiny tedy sám diskriminaci, násilí či nenávist hlásat nemusí, postačuje, pokud svým členstvím ve skupině podporuje ty členy skupiny, kteří diskriminaci, násilí a nenávist aktivně hlásají.

Mezi další ustanovení trestního zákona, která je třeba v rámci bloku zmínit, patří ta, která lze použít k **ochraně obyvatel sociálně vyloučených lokalit** před různými podvodníky, vyděrači, lichváři, a to včetně těch „novodobých“, reprezentovaných finančními institucemi, které půjčují na vysoký úrok a za vysoce nevýhodných podmínek. Mezi tyto skutkové podstaty patří např.:

- ***Poškozování cizích práv***, § 209, odst. 1
- ***Vydírání***, § 235, odst. 1 a 2
- ***Útisk***, § 237

Pojmy jako *tíseň* a *závislost*, které policisté musí u těchto skutků prokázat, jsou právě v kontextu sociálně vyloučeného prostředí velmi důležité. O útisk ve smyslu § 237 trestního zákona jde v případě, že pachatel zneužívá tísně nebo závislosti jiného a nutí ho, aby něco konal, opominul nebo strpěl, přičemž z povahy věci plyne, že musí jít o nucení k něčemu,

co by jinak - nebýt tísně, v níž se ocitl - v dané době a za daných okolností neučinil, neopominul nebo nestrpěl, přičemž po subjektivní stránce vyžaduje aplikace § 237 trestního zákona úmyslné zavinění vůči všem uvedeným znakům skutkové podstaty tohoto trestného činu.

Pod pojem *„tíseň“* je třeba zahrnout stav, byť přechodný, vyvolaný nepříznivými okolnostmi, které se mohou týkat osobních, rodinných, majetkových či jiných poměrů, pro něž se určitá osoba ocitá v těžkostech a nesnázích a jež vedou k omezení volnosti v rozhodování, přičemž není nijak rozhodné, jak se osoba do tohoto stavu dostala, tedy ani to, zda si jej způsobila svým vlastním jednáním, nebo zda k němu došlo pod vlivem okolností na ní nezávislých. Mimořádně tíživá situace charakteristická pro tíseň se vyznačuje naléhavou potřebou, jejíž uspokojení není v možnostech osoby, která se ocitla ve stavu tísně. Při vzniku stavu tísně může vedle dalších okolností spolupůsobit i závislost, poměr závislosti však sám o sobě ještě neznamená stav tísně u závislé osoby.

„Závislost“ lze vymezit jako stav, v němž se závislá osoba nemůže svobodně rozhodovat vzhledem k tomu, že je v určitém směru odkázána na pachatele (může jít například o poměr dlužníka a věřitele, učitele a žáka apod., ale i o různé formy faktické závislosti na jiné osobě, spojené se specifickými okolnostmi, v jejichž důsledku jsou kroky závislé osoby podmíněny určitými kroky ze strany osoby, v závislosti na níž jedná), přičemž závislá osoba se při zneužití závislosti podřizuje pachateli proto, že je na něho v určitém směru odkázána, a pokud by této závislosti nebylo, nepodřídila by se mu.

- ***Neoprávněný zásah do práva k domu, bytu nebo k nebytovému prostoru***, § 249a, odst. 1 a 2

Jednání pachatele trestného činu neoprávněného zásahu do práva k domu, bytu nebo k nebytovému prostoru podle § 249a odst. 2 trestního zákona může spočívat i v učinění jednorázového úkonu, kterým je do budoucna znemožněno řádné užívání bytu jeho oprávněným nájemcem. Pro posouzení doby spáchání trestného činu je třeba posuzovat, jak dlouho pachatel udržoval protiprávní stav způsobený výše uvedeným jednorázovým úkonem (např. odpojení přívodu tepla a teplé vody). Za udržování protiprávního stavu je třeba považovat i následnou úmyslnou pasivitu pachatele spočívající v tom, že nečiní nic pro obnovení možnosti řádného užívání bytu.

- ***Úvěrový podvod***, § 250b, odst. 1
- ***Lichva***, § 253, odst. 1 a 2

Jedním z indikátorů úspěšnosti bloku může být, že policisté jsou po jeho absolvování schopni aplikovat ustanovení trestného činu lichvy např. na ty pracovníky úvěrových společností, kteří aktivně vyhledávají negramotné lidi, nechávají je podepisovat absolutně nevýhodné smlouvy a pak po nich vymáhají zcela nepřiměřená plnění. Současně je třeba policistům vysvětlit, že tento typ kriminality je vysoce nebezpečný, neboť není–li stíhána, vyvolává u obětí faktickou nezaměstnatelnost – ten, kdo se takto zadluží, má obstavený příjem, vše, co vydělá, je mu zabaveno, odvádí i podstatnou část sociálních dávek (tj. lichvářské příjmy jsou pak hrazeny z veřejného rozpočtu) a logicky se pak dá na kriminální dráhu. U lichvy je policistům také vhodné vysvětlit, že Nejvyšší soud již v občanskoprávním sporu v rozhodnutí ze dne 15. 12. 2004, sp. zn. 21 Cdo 1484/20, označil za lichevní, a tedy pro rozpor s dobrými mravy absolutně neplatnou smlouvu takovou, která převyšuje roční úrok 60 %, a přestože v trestněprávním řízení ještě obdobně soud o určité hranici meritorně nerozhodoval, lze úvahy soudu z občanskoprávního řízení analogicky použít. Nejvyšší soud v tomto rozhodnutí za nepřiměřenou, tedy odporující dobrým mravům, označil takovou výši úroků, která podstatně přesahuje úrokovou míru v době jejich sjednání obvyklou, stanovenou zejména s přihlédnutím k nejvyšším úrokovým sazbám uplatňovaným bankami při poskytování úvěrů nebo půjček.

Dalšími **skutkovými podstatami**, které je třeba v rámci vzdělávacího bloku probrat, jsou ty, **které před protiprávním jednáním chrání děti, mládež, závislé osoby a potenciální oběti domácího násilí**. Jsou to:

- ***Ohrožování výchovy mládeže***, § 217, odst. 1 až 3
- ***Svádění k pohlavnímu styku***, § 217a, odst. 1 a 2
- ***Podávání alkoholických nápojů mládeži***, § 218
- ***Týrání svěřené osoby***, § 215, odst. 1 a 2
- ***Kuplířství***, § 204, odst. 1 až 4
- ***Pohlavní zneužívání***, § 242, odst. 1 až 4
- ***Omezování osobní svobody***, § 231, odst. 1 až 4

Přestože se v praxi často tyto kriminální delikty spojují se sociálně vyloučeným prostředím, nezřídka policisté nepřistoupí k jejich stíhání, často s argumentací, že to není účelné, neboť tyto trestné činy jsou např. pro romskou komunitu typické, pachatele se stejně nepodaří odhalit, protože

nebude dost svědků atd. Zde je opět třeba zdůraznit, že policejní postup proti kriminalitě má význam i tehdy, když na jeho konci nebude odsouzení konkrétního pachatele. Policie svým chováním vůči trestné činnosti dává totiž také najevo, které jednání je společensky akceptovatelné a které není. Oběti kriminality mají právo na pomoc a na aktivitu v jejich prospěch, v žádném případě je nelze diskriminovat jen proto, že se policisté mylně domnívají, že určité zakázané jednání je v určité komunitě zcela běžné. Zákon totiž žádnou takovou výjimku z působnosti zákona nezná.

Jedním ze základních zdrojů sociálního vyloučení je **diskriminace**. Diskriminace v soustavné podobě vede k adaptaci, tj. snižuje se sebevědomí diskriminovaného a vede ho k orientaci na život v prostředí, které jej respektuje a ve kterém se vyzná. Skrze nekonečný součet drobných, hlavně soukromoprávních, ale i veřejnoprávních ústrků je diskriminovaný jedinec „přivykán“ svému postavení – to pak logicky vede k nechuti respektovat právo, které „slouží“ majoritě.

Proti diskriminačnímu jednání zvlášť hrubého zrna jsou koncipována některá shora popsaná ustanovení trestního zákona. Ostatní projevy diskriminace lze postihnout prostřednictvím přestupkového zákona:

- ***Přestupky proti občanskému soužití***, § 49, odst. 1 a 2

Diskriminaci lze též stíhat prostřednictvím občanskoprávního sporu, přičemž **občanský soudní řád** konstatuje, že:

(1) Skutečnosti tvrzené o tom, že účastník byl přímo nebo nepřímo diskriminován na základě svého pohlaví, rasového nebo etnického původu, náboženství, víry, světového názoru, zdravotního postižení, věku anebo sexuální orientace, má soud ve věcech pracovních za prokázané, pokud v řízení nevyšel najevo opak.

(2) Skutečnosti tvrzené o tom, že účastník byl přímo nebo nepřímo diskriminován na základě svého rasového nebo etnického původu, má soud ve věcech poskytování zdravotní a sociální péče, pomoci v hmotné nouzi, přístupu ke vzdělání a odborné přípravě, přístupu k veřejným zakázkám, členství v organizacích zaměstnanců nebo zaměstnavatelů a členství v profesních a zájmových sdruženích a při prodeji zboží v obchodě nebo poskytování služeb za prokázané, pokud v řízení nevyšel najevo opak.

Toto ustanovení občanského soudního řádu je třeba vysvětlit tak, že navrhovatel musí popsat a doložit, že došlo k jednání, které mělo vnější znaky diskriminace, a na odpůrci je vyvrátit, že k takovému jednání došlo z důvodu diskriminace, tj. doložit, že jednání mělo jiný, zákonem nezakázaný důvod.

Občanskoprávní judikatura týkající se diskriminace obsahuje některá důležitá rozhodnutí:

- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 6. 2005 ve věci Lacková proti Ústí nad Labem, který konstatuje, že k dotčení osobnostních práv fyzické osoby může dojít také zásahy, které jsou vyjádřeny obecnou formou, tedy vztahují se na určitou množinu fyzických osob. Toto soudní rozhodnutí připouští možnost žalobami na ochranu osobnosti potírat jednání, kdy jsou určité skupině obyvatel přisouzeny určité společné vlastnosti, a tyto vlastnosti jsou pak potírány „adekvátním“ protiopatřením vůči celé této skupině.

- Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 28. 2. 2002, Jan Kováč proti AZ Alfa,s.r.o., které uvádí, že „intenzita zásahu do osobnostních práv spočívající v diskriminaci z důvodu etnické příslušnosti je značná. K jejímu vyvážení nepostačuje morální zadostiučinění, ale je třeba zvážit výši odpovídající náhrady nemajetkové újmy v penězích.“ Toto rozhodnutí je klíčové také ve vztahu k možnosti úspěšného procesního použití tzv. testingu, kdy osoba zkouší, zda jí bude poskytnuta služba či jiné plnění nebo zacházení za rovných podmínek

Další významné soudní rozhodnutí týkající se diskriminace je rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva z roku 2007 ve věci D. H. a další vs. Česká republika, o umístění dětí stěžovatelů do zvláštních škol. Toto rozhodnutí umožňuje dobře pochopit fenomén nepřímé diskriminace, což je zakázané jednání, kdy je za použití zdánlivě neutrální regulace docíleno diskriminace. O nepřímou diskriminaci se jedná, dopadají-li na osobu určitého rasového nebo etnického původu zdánlivě neutrální ustanovení, kritéria či praxe větší měrou než na jiné osoby ve srovnatelné situaci. O nepřímou diskriminaci se nejedná, pokud toto rozhodnutí, kritérium nebo praxe je věcně odůvodněno oprávněným účelem a prostředky k jeho dosahování jsou přiměřené a nezbytné. Požadavky na vyšší odborné vzdělání např. u kopáčů a obdobných profesí by tak například byly zcela jednoznačně příkladem nepřímé diskriminace, přestože by neobsahovaly údaj o vhodné či nevhodné etnicitě uchazeče.

Závěr

V závěru vzdělávacího bloku je vhodné s policisty zopakovat základní myšlenky bloku, tj. nezbytnost aktivního a plánovitého postupu (při vědomí provázanosti kriminality v sociálně vyloučených lokalitách na vyšší formy kriminality, jejichž zdroj je mimo sociálně vyloučené lokality), nezbytnost odhalování celých zločineckých sítí včetně organizátorů, spolupráce s dalšími institucemi, důraz na prevenci kriminality. Policisté by měli sami být schopni vlastními slovy popsat své možnosti při stíhání trestného činu lichvy, úvěrového podvodu, útisku, měli by být schopni popsat přímou a nepřímou diskriminaci a rozpoznat ve standardním simulovaném projevu příklady stereotypů a škodlivých generalizací (viz příloha).

NÁVRH TESTOVÝCH OTÁZEK

1) **Promluva jednoho nejmenovaného policisty**

Romové, no, když tak já budu říkat Cikáni, všichni jim tak říkáme a všichni víme, o koho jde, oni jsou bezpečnostní riziko. Ano, jsou mezi nimi slušní a já sám mám mezi nima mnoho přátel, ale problém je, že oni jako takový mají skutečně některý vzorce chování tak pevně zakořeněný a zažitý mezi sebou, že my s tím nemůžeme nic udělat a je marný se o to snažit. Oni jsou zvyklí využít každé příležitosti vás okrást a silně při sobě drží, například jsem zažil situaci, kdy paní na chodníku vypadla peněženka a šli kolem dva tihle a normální člověk by ji zavolal, ale oni ne, vzali si to, a ještě pak drze tvrdili, že nic nemají. Oni mají tyhle věci v krvi. Je to daný výchovou hned od mládí, vždycky je učili, jak lhát a krást, aby se měli co nejlíp. Taky nemá žádný smysl řešit věci mezi nima. Oni jsou jiná kultura, tam to funguje na jiných vztazích. Jestli se například snažíme řešit mezi nima domácí násilí, obrátí se to vždycky proti nám. Mezi nima vždycky domácí násilí bylo, to neodstraníte. Taky lichva je jejich způsob řešení finančních problémů a lichvář je mezi nima velká autorita, oni to neberou jako něco špatnýho. Jediná šance je zaměřit se na děti, investovat do jejich výchovy a snad do budoucna to může být trochu jiný, ale moc tomu nevěřím.

Úkoly:

Zamyslete se nad tím, které postoje z promluvy, pokud se promítnou do policejní praxe

a) posilují sociální vyloučení,
b) vedou k diskriminaci,
c) vedou k protiprávnímu chování policistů; v čem je protiprávnost takovéhoto chování?

2) Uveďte základní příklady nepřímé diskriminace v oblasti práva na rovný přístup k přiměřenému bydlení.

3) Lze se obrátit na policii s tím, že mě zaměstnavatel diskriminuje co do výše platu?

4) Uveďte znaky skutkové podstaty trestného činu útisku, lichvy a úvěrového podvodu.

POUŽITÁ LITERATURA

- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR
- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
- Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů
- Zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky
- Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky
- *Zmapování typů kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami na území města Prahy*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu FF ZU v Plzni pro MV ČR, 2007.

DOPORUČENÁ LITERATURA:

- Jára, M. a kol. - *Sociální diskriminace pod lupou*. Praha 2006 (kompletní verze k dispozici na http://www.poradna-prava.cz/dokumenty/socialni_diskriminace_pod_lupou.pdf)
- *Věz a nediskriminuj!* (Poradna pro občanství, občanská a lidská práva; Člověk v tísni, o.p.s. v rámci projektu Antidiskriminační vzdělávání příslušníků Policie ČR). Praha 2007 (kompletní verze k dispozici na http://www.diskriminace.cz/dt-publikace/vez_a_nediskriminuj.pdf)
- Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR
- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod
- Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon
- Zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů
- Zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky
- Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky
- *Zmapování typů kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami na území města Prahy*. Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu pro MV ČR, 2007 (viz http://www.caat.cz/vyzkumy-a-analyzy/realizovane-projekty)

3.5. KAZUISTIKA

CÍL

- prostřednictvím rozboru konkrétních kauz jsou policisté seznámeni s možnostmi úspěšné a úskalími neúspěšné policejní práce v sociálně vyloučených lokalitách.

ČASOVÁ DOTACE

- 2 vyučovací hodiny

OSNOVA

- Rozbor příkladu č. 1
- Rozbor příkladu č. 2
- Závěr

JAK S KAZUISTIKOU PRACOVAT

Lektor vybere dva případy ze své vlastní praxe, které nějakým způsobem souvisely s prostředím sociálního vyloučení – první úspěšně vyřešený, druhý neúspěšný, odložený. Lze vybrat např. i případ, který se napoprvé nepodařilo vyřešit, odložil se, ale šetření pokračovalo a následně byl vyřešen. Smyslem na těchto případech je ukázat, proč se ten první podařilo realizovat, a ten druhý ne, v čem byla jejich specifika. Na úspěšném případě lektor ukáže, co ho pomohlo vyřešit (znalost prostředí a dostatek informací o něm; kontakty na další služby – např. pomohl asistent policie nebo jiný sociální pracovník apod.), a na tom nepodařeném ukáže, co chybělo k úspěchu (policie neměla dost informací, projevila se neznalost prostředí, dezorientace apod.). Zvolí tedy takové případy, na kterých bude snadné ilustrovat, že se je podařilo vyřešit např. díky spolupráci s někým, resp. nepodařilo vyřešit proto, že policie nějaký kontakt neměla, něco nevěděla, někdo, koho potřebovala, nepomohl apod.

STRUKTURA KAZUISTIKY – POSTUP

1. Úvod do případu. Lektor popíše, ***jakou informaci*** dostal na úplném začátku a jak se k němu dostala. Např: paní XY nám přišla oznámit (tedy oznámení od občana), že její sestra dluží peníze lichvářům, kteří ji teď vydírají. Paní říkala, že se o sestru bojí…

Poznatek také mohlo předat obvodní oddělení, byl zjištěn prostřednictvím informátora, prostřednictvím někoho dalšího (orgánu sociálně právní ochrany dětí, sociálních pracovníků apod.).

2. Lektor popíše, jak případ začal rozpracovávat - ***jaké další informace*** zjistil a ***jakým způsobem*** k nim přišel. Dále může ukázat, jak s ním spolupracovaly další instituce, nevládní organizace (pokud spolupracovaly).

3. Důležitá část kazuistiky – lektor ukáže posluchačům, co bylo na tom případu ***SPECIFICKÉ***, na jaké problémy narážel, co vyšetřování komplikovalo vzhledem k prostředí. Tedy např. oběť nechtěla vypovídat, protože se bála lichváře. Svědci lhali, měnili výpovědi, bylo těžké se v prostředí zorientovat apod. Zdůrazní, jak si s tím poradil – ***co mu pomohlo případ úspěšně vyřešit***. Pomohl například sociální pracovník, protože pracoval s poškozeným tak, aby výpověď nestáhl; v prostředí existovaly kontakty už z minulé doby – zde je třeba zmínit, ***jak byly získány***, ***co bylo třeba pro to udělat***; důležité je říct, že vybudování těch kontaktů stojí dost času, ale výsledek se projeví právě až tehdy, když se něco stane. To je pro prevenci kriminality typické, ale právě tímto způsobem se může na prevenci podílet kriminální policie (vyvrací to častýnázor, že kriminální policie je čistě represivní složkou). Jde o důležité sdělení – pouze reagovat na nápad trestné činnosti se nevyplácí, bez znalosti prostředí je to k ničemu. Následně lektor rozebere, co naopak zabránilo případ úspěšně vyřešit (u neúspěšné kauzy), v čem spočíval problém, který nebylo možné překonat.

4. Poté s policisty rozebere úlohu jednotlivých složek policie v analyzovaných případech (např. jak má vypadat kooperace mezi kriminální policií a obvodním oddělením atd.).

DŮLEŽITÉ TEZE, KTERÉ SE MAJÍ BĚHEM VÝKLADU OBJEVIT

1. Kriminalita, kterou páchají osoby z prostředí sociálního vyloučení, nebo kriminalita, která je poškozuje, je důsledkem jejich sociální situace, nikoliv jejich příslušnosti k etnické skupině. Tedy například paní krade, aby mohla zaplatit lichváři, splatit úvěr. Peníze si půjčuje, protože nepracuje, a nepracuje proto, že nemá ani základní školu a nikde jí nezaměstnají. Tyto souvislosti vysvětlují už lektoři v předchozích blocích, v tomto bloku jde spíš o to tyto informace policistům jakožto jejich kolega potvrdit.

2. Pro zefektivnění policejní práce ve vztahu k prostředí sociálního vyloučení je velmi žádoucí spolupráce s ostatními státními orgány, ale i s nevládním sektorem. I když spolupráce sama ještě není zárukou celkově efektivního postupu, natož postupu bez předsudků (za splnění určitých negativních výchozích podmínek může dokonce taková spolupráce ještě multiplikovat špatné přístupy a posilovat stereotypy), přece jen platí, že vzájemná spolupráce a vzájemné myšlenkové obohacování, koordinace aktivit a společné plánování a vyhodnocování jsou při předcházení a odstraňování sociálního vyloučení podmínkami naprosto nezbytnými. Spolupráce musí být samozřejmě naplňována hodnotným obsahem. S rozborem konkrétních případů je proto velmi vhodné uvést konkrétní postřehy k praktické náplni aktivit, které je nutno ze strany veřejné moci (s aktivní rolí policie) konat proti sociálnímu vyloučení. Nejlepší je popisovat konkrétní, existující projekty (v případě nedostatku vhodných příkladů lze využít příklady uvedené na www.community-policing.cz v sekci „dobrá praxe“). Pokud je to možné, uveďte, s jakými těžkostmi se tyto projekty ze začátku potýkaly, že realizace těchto projektů zpočátku nenesla takové ovoce, jaké si jejich iniciátoři původně představovali. Všechny, kdo se v budoucnu budou chystat realizovat jakýkoli obdobný projekt, je třeba připravit na to, že v první fázi budou zklamaní a frustrovaní z toho, že věci nejdou snadno a že se nesetkávají u v úvahu přicházejících recipientů či partnerů těchto aktivit s okamžitým pochopením a bezvýhradně kladnou odezvou. Je tedy chyba tvrdit, že „sami nemůžeme nic dělat“. Je chyba odkazovat na jiné instituce (na sociální odbory, na úřady práce, na parlament). Správné je přemýšlet vždy o tom, co může udělat policie jako instituce sama. Až pak je dobré obrátit se na jiné instituce s rozumně naformulovanou nabídkou ke spolupráci. Policii přitom rozhodně nic nebrání v tom stát se iniciátorem a koordinátorem takových aktivit. Naopak to může silně přispět k budování jejího kreditu. Tam, kde se policie začala chovat jako silný a sebevědomý hráč, je tak i ostatními institucemi vnímána a může dobře prosazovat svoji koncepci.

JAK ZAPOJIT POSLUCHAČE

Aby nebyl používán pouze frontální výklad, má lektor dvě možnosti :

A) Ze začátku hovoří lektor: projde bod 1 (představení případu), bod 2 a 3 (řešení a specifika) a teprve u bodu 4 zapojí posluchače. Ptá se, co si oni myslí, že by mohlo/mělo být jejich úlohou, jaká je skutečnost, jak oni vidí celý případ, co si myslí o jeho řešení atd. Na tyto podněty lektor reaguje.

B) Lektor posluchače od začátku zapojuje do řízené diskuse: Představí základní informaci o případu (bod 1, tj. na policií např. přišla paní, že má ten a ten problém) a pak se ptá: „Jak byste postupovali? Co byste s tím dělali?“ Posluchači navrhnou určité postupy, třeba dva, které lektor zapíše (heslovitě, ve zkratce) na tabuli nebo flipchart. Pak řekne: „A my jsme postupovali takhle…“, a skutečné řešení také zapíše. Následně s posluchači podrobněji rozebírá jednotlivá řešení, řekne jim, jestli ta, která navrhli oni, jsou správná, jestli můžou vést k vyřešení případu. A jestli nejsou správná, tak proč. Pak už postupuje podle dalších bodů – probírá s policisty jejich úlohu, spolupráci s dalšími institucemi atd. Tato varianta je náročnější na komunikaci, čas a schopnost improvizovat, reagovat na nápady a otázky, ale pro posluchače je zajímavější, jsou více zapojeni do řešení.

Pokud lektor sám ze své praxe nemá k dispozici žádné případy (což ovšem není příliš žádoucí, protože jak je uvedeno v počáteční části materiálu, mělo by se jednat o policistu se zkušenostmi s takovýmito případy), nebo pokud se lektor chce inspirovat, aby mohl vybrat nejvhodnější příklad, uvádíme zde stručný popis případů, které při kazuistikách použili lektoři ve výše zmíněných kurzech.

Případ č.1

Na jaře roku 2007 oznámila nezletilá M. M., že její matku a sourozence dlouhodobě týrá matčin druh J. S. Tato informace se k nám dostala prostřednictvím sociálních pracovnic městského úřadu. Ty nás také informovaly, že nezletilá M. M. má strach z jednání s policisty a jinými institucemi, a nezletilou M. M. při všech dalších nezbytných úkonech doprovázely. Z taktického hlediska to bylo shledáno jako vhodné řešení, protože sociální pracovnice se staly „klíčovými osobami“ pro nezletilou.

Na základě výše uvedeného oznámení byly zahájeny úkony v trestním řízení podle § 158/3 tr. řádu, poté byl proveden prvotní výslech nezletilé. Šlo o doplnění a upřesnění získaných informací a snížení obav nezletilé oznamovatelky z jednání na policii. Nezletilá se seznámila s konkrétními policisty, kteří budou případ vyšetřovat, a také s prostředím. Dalším krokem bylo lékařské vyšetření na žádost policie, kam M. M. opět doprovázely sociální pracovnice.

Další vyšetřování se poté vyvíjelo několika směry:

1. Nutné procesní úkony - oficiální výslech na protokol o výslechu osoby mladší 15 let za účasti vyšetřovatelky Policie ČR, orgánu sociálně právní ochrany dětí, soudkyně okresního soudu a psychologa. Výslech byl pojat jako neopakovatelný úkon vzhledem k věku a dalšímu psychickému vývoji nezletilé.

2. Operativní šetření v bydlišti a mezi ostatními příbuznými nezletilé, spolupráce se sociálními pracovnicemi. Operativní šetření vzhledem k místu činu, které se nachází v sociálně vyloučené lokalitě, kde jsou mezi osobami zde žijícími velmi úzké rodinné a sociální vazby, bylo složité. Podezřelý z trestného činu zde měl výsadní postavení, založené na jeho fyzickém vzhledu a kriminální minulosti. Dalším významným faktorem byla značná nedůvěra obyvatel této lokality k policii. V této fázi vyšetřování sehrály významnou úlohu sociální pracovnice. Díky jejich znalosti prostředí se nám podařilo ustanovit svědky, kteří mohli podat důležité informace vedoucí ke konečnému objasnění věci. Tyto osoby bylo nutné přesvědčit o důležitosti jejich svědectví v celé věci. Sociální pracovnice s těmito osobami zprostředkovaly kontakt v jejich „prostředí“ (návštěva v bydlišti).

3. Spolupráce s orgánem sociálně právní ochrany dětí týkající se opatření s nezletilými dětmi v rodině. Přítomnost u výslechů nezletilé, pomoc při zajištění náhradní rodinné péče v případě, kdy matka nezletilé v průběhu celého vyšetřování stála na straně svého druha.

Díky výše uvedené spolupráci se podařilo dostatečně prokázat trestné činy § 215a/1, 2 písm. a, b) tr. zákona, § 235/1 tr. zákona, § 217/1a) tr. zákona, a § 197a/1 tr. zákona. V současné době je případ projednáván okresním soudem.

Případ č. 2

Na podzim roku 2007 jsme prostřednictvím orgánu sociálně právní ochrany dětí dostali informaci o tom, že na místním gymnáziu již od začátku školního roku 2007/08 chybí v druhém ročníku střední školy student, který je občanem Vietnamu. Škola se v první fázi snažila kontaktovat rodiče uvedeného studenta, ale veškerá korespondence se vracela jako nedoručená. Proto se ředitel gymnázia obrátil na orgán sociálně právní ochrany dětí s tím, že student má velkou neomluvenou absenci ve škole.

My jsme provedli šetření na cizinecké policii, kde bylo zjištěno, že jako první přicestoval do ČR otec studenta, účelem pobytu v ČR bylo „sloučení rodiny". Jako druhá do ČR přijela matka studenta, účelem pobytu bylo opět „sloučení rodiny". Jako poslední – také za účelem „sloučení rodiny" – přijel do ČR uvedený student, takže nyní byla konečně rodina pohromadě (!). Celá rodina dostala povolení k dlouhodobému pobytu v ČR (do roku 2015).

Pátrání po členech této „sloučené rodiny" v místě jimi udaného pobytu bylo negativní. Nikdo nevěděl, kde se rodina nachází. Oslovili jsme tedy komisi pro národnostní menšiny (která je zřízena při městském úřadě, a přestože Vietnamci nejsou v ČR národnostní menšinou, zde mají svého člena). Zástupce za občany Vietnamu nám přislíbil pomoc při hledání studenta a jeho rodiny, ale bohužel nic z toho, co slíbil, nesplnil. Do dnešní doby nikdo o studentovi a jeho rodině nic neví. Pouze se proslýchá, že rodina se vrátila do Vietnamu.

Případ zmizelé rodiny se nám nepodařilo vyřešit z několika důvodů: Podle našeho názoru je na vině mimo jiné práce cizinecké policie (viz „sloučení rodiny") a dále nedostatečná kontrola nahlášených pobytů (zda nejde pouze o „formální" bydliště).Problémem je také komunikace s vietnamskou komunitou – je velice uzavřená a komunikace přes tlumočníky je velice složitá (nejsou vždy zcela důvěryhodní), nemáme dost informací ani kontaktů.

DOPORUČENÝ PRAMEN

- www.community-policing.cz

4.
ČASTO KLADENÉ OTÁZKY

1.Proč se musí říkat Romové místo Cikáni?

Mezi označením Cikán a Rom je podobný významový vztah jako mezi slovy Němec a Deutscher. Slovem Rom se příslušníci skupiny označují sami ve svém jazyce, slovem Cikán je označují ostatní. Stejně jako označení Němec je i označení Cikán slovem pocházejícím z našeho jazyka. Označení Rom přijal první mezinárodní kongres Romů v roce 1971 jako oficiální název příslušníků romského etnika. Do tohoto roku se tedy Romové nazývali Romy jen mezi sebou, ostatní je označovali slovy svého jazyka, navíc v češtině slovo Cikán dostalo časem negativní význam (tulák, kočovník, lhář). Rom je tedy oficiální a korektní označení pro příslušníka této skupiny a policisté mají povinnost to respektovat. Mezi sebou nemusejí být nutně politicky korektní, ale na veřejnosti je to nezbytně nutné. Pro ilustraci můžete uvést policistům příklad označení *policista* vs. *policajt*, *švestka*, *cajt*, *bengo* apod., kdy většinu z nich by tato hanlivá označení při kontaktu s občany při výkonu služby nepochybně urážela, přestože řada lidí je tak mezi sebou běžně nazývá.

2. Proč vybydlují byty?

K ničení bytů docházelo především v dobách nucené migrace a asimilace ze slovenských osad. Lidé přestěhovaní z prostředí, kde žili v chyškách bez vybavení, které my považujeme za standardní (voda, elektřina, plyn), dostali byty v panelácích, přičemž ovšem na život v paneláku nebyli zvyklí a neuměli v něm žít.

V současnosti jde spíš o to, že některé domy jsou v dezolátním stavu, byty bývají v rámci možností udržované. Jedná se především o domy, do jejichž oprav majitel neinvestuje.

3. Proč se za celých 40 let nepřizpůsobili?

Nežijí jako my, protože jejich životní podmínky – a tedy i životní strategie – jsou zcela odlišné. U lidí, kteří přišli (nebo jejichž rodiče přišli) z tzv. romských osad na Slovensku, navíc mohou přetrvávat prvky tradiční romské kultury, která je jiná než ta naše. Západní kultura a tradiční kultura romských osad se ve střední Evropě nesloučily, přestože v dobách komunistické totality probíhaly dokonce snahy o násilnou asimilaci. Kultury mohou existovat vedle sebe, nemusejí se prolínat, jedna od druhé může přejímat jen málo prvků. Samozřejmě existují romské rodiny, které přejímají naše kulturní vzorce, ale také rodiny, které je nepřejímají, a pak ty, které je nepřejímají a které jsou navíc postiženy sociálním vyloučením.

Policisté často nedokáží pochopit podstatu problému ani po opětovném vysvětlení, objevují se výroky typu „já bych se teda v cizí zemi přizpůsobil“ apod. Proto je vhodné použít příklad, který nabídne možnost vžít se do člověka, který se přestěhuje do země s odlišnou kulturou. Použijte třeba příklad Japonska, kde je práce a vzdělání velkou hodnotou a je na ně kladen mnohem větší důraz než v naší kultuře. Příklad je vhodný i jako paralela srovnání mezi naší a tradiční romskou kulturou: Představte si, že se přestěhujete do Japonska, kde děti tráví ve škole celý den, obvykle 10 hodin. Připravují se nejprve na přísné přijímací zkoušky na soukromou střední školu, jejíž absolvování jim umožní vstup na univerzitu, ovšem školní výuka jim nedovoluje věnovat se jakýmkoliv dalším koníčkům, kroužkům apod. a veškerý svůj čas tráví ve škole a přípravných kurzech. Lidé chodí do práce, aniž by si vybírali dovolené, nemocenské apod. Každý, kdo nesdílí tento způsob života, se musí smířit s tím, že jeho dítěti se nedostane dobrého vzdělání a pro něho samotného bude obtížné najít práci a udržet si ji. Byli byste ochotni a schopni se těmto podmínkám rychle a bez problémů přizpůsobit?

4. Proč na ně nepůsobí normální školy?

Protože to neumějí. Učitelé nedokáží pracovat s dětmi z tohoto prostředí, nejsou schopni aplikovat takové postupy, které pomohou dětem se integrovat.

5. Proč nemají Romové vlastní stát?

Je řada národů, které nemají vlastní stát. Neplatí, že národ = stát. V každém státě vždy žilo a žije větší množství národů, národností i etnik. V naší době a v našem právním systému je podstatné, že jsme si všichni rovni na základě občanského principu.

6. Proč nepracují?

Příčin je několik – nejčastěji nízká nebo žádná kvalifikace, ztráta pracovních návyků, negativní vzory v bezprostředním okolí (rodiče a kamarádi taky nepracují), obtíže při hledání práce vinou barvy pleti. Kombinací těchto příčin se sociálně vyloučení stávají dlouhodobě nezaměstnanými a nezaměstnatelnými.

7. Proč se jim máme přizpůsobovat?

Žádný lektor během kurzu nenabádá policisty, aby se přizpůsobovali životním strategiím lidí ze sociálně vyloučených lokalit. Smyslem kurzu je, aby policisté měli maximum informací o tomto prostředí a o lidech v něm žijících, aby pak mohli svoji práci vykonávat efektivně a přispívat k eliminaci sociální exkluze. Nejde tedy o přizpůsobení, ale o porozumění, které je navíc užitečné - usnadní výkon služby.

8. Proč s nimi máme jednat jinak než s ostatními, proč ne podle zákona?

Žádný z lektorů rozhodně netvrdí, že těm, kteří porušují zákon, je třeba ustupovat nebo je omlouvat. Naopak – je třeba, aby policie byla důsledná při uplatňování práva při řešení kriminality související se sociálně vyloučenými lokalitami, ale je navíc nutné při tom rozlišovat pachatele a oběti a stíhat nejen koncové pachatele, ale i organizátory, návodce a podílníky, a nepostupovat selektivně při výběru řešených případů.

9. Jak jejich situaci řešit?

Především je nutné řešit jejich problémy jako problémy sociální, zdravotní, vzdělávací, ale nikoliv jako problémy „romské“. Odhlédnout od případné menšinové etnicity. Velmi vhodnou formou pomoci jsou sociální služby (především terénní sociální práce), které pomáhají lidem ze sociálního vyloučení vymanit se z tohoto prostředí - najít práci, vyřešit problémy s dluhy, nezanedbávat výchovu svých dětí atd.

10. Co máme dělat my jako policisté?

Základem je řešit problémy lidí žijících v prostředí sociálního vyloučení bez ohledu na jejich etnickou příslušnost, barvu pleti atd. Příklad: pokud se někde ztrácejí psi, je nevhodné předpokládat, že je konzumují Vietnamci, protože pak se policista soustředí na to, že má hledat Vietnamce, zatímco skutečný pachatel i motiv může být zcela jiný. Je třeba mít

maximum informací o tomto prostředí, vyznat se ve vztazích, mechanismech trestné činnosti. Rozhodně nelze postupovat selektivně, vybírat si, co budu řešit a co ne, protože „to stejně nemá cenu“. Účelné je nechytat jen koncové pachatele, ale i organizátory, podílníky a návodce. Je třeba snažit se získat důvěru lidí z tohoto prostředí – ti jsou pak ochotnější spolupracovat s policií jako svědci. Je nutné dobře znát zákon, vždy podle něj postupovat; jednat na základě občanského principu a být za všech okolností korektní – i tito lidé jsou občany tohoto státu, se stejnými právy jako kdokoliv jiný.

11. Proč to všechno neříkáte našim nadřízeným?

Protože tu právě teď nejsou. Proč jsou na školení zařazeni právě konkrétní policisté a zda budou školeny i jiné skupiny včetně managementu, by měl účastníkům vysvětlit organizátor.

12. Znáte příručku pro četnictvo, jak jednat s Cikánama? A co jí říkáte?

Jedná se o učebnici pátrací taktiky vydanou Ministerstvem vnitra ČSR v roce 1935 (viz použitá literatura), která dává tehdejšímu četnictvu mj. návod na jednání s „Cikány“. Policisté se na tuto příručku rádi odvolávají s poukazem na „správný přístup tehdejších úřadů“, protože „už tehdy věděli, co jsou tihle lidé zač“ (současná policie vzhlíží k prvorepublikovému četnictvu někdy až nekriticky a s notnou dávkou idealismu). Doporučené postupy, které se v metodice objevují, jsou velmi represivního charakteru, příručka je ukázkou generalizace a stereotypního myšlení, které souvisí s dobovým etnocentrismem a nacionalismem. Vysvětlete toto policistům a poskytněte jim přirovnání pro lepší pochopení: je to podobné jako použít tehdejší uživatelský návod na rádio na dnešní hi-fi soupravu. Mezi vznikem této příručky a současností uplynula řada let a mezitím se přihodila spousta věcí – válka a holokaust, komunistická totalita, podstatné změny právního řádu, společenská situace, ale zejména nastal významný posun ve výzkumech v oblasti společenských věd, které řadu tezí obsažených v tomto materiálu vyvracejí.

Velmi často se stává, že se policisté během školení znovu ptají na něco, o čem lektor předtím třeba i dost obšírně hovořil (typicky u otázky „Proč oni se nepřizpůsobí?“). Je to dáno nepozorností, neporozuměním, ale nejčastěji neschopností vnímat vyložené informace v souvislostech. Na položenou otázku tedy srozumitelně odpovězte, připomeňte, že už se o tom hovořilo, na jakém místě a s čím to souvisí.

POUŽITÁ LITERATURA

- Budilová, L. – Hirt, T. a kol. – *Policista v multikulturním prostředí*, Praha 2005
- *Interkulturní vzdělávání, příručka nejen pro středoškolské pedagogy* (Člověk v tísni, společnost při ČT, o.p.s., v rámci projektu VARIANTY), Praha 2002
- Košťák, R. – *Učebnice pátrací taktiky*, Praha 1935

Kateřina Pospíšilová a kol.

Sociální vyloučení a úloha Policie ČR

© Společně k bezpečí, o.s. 2008

Grafická úprava: Ondřej Polony

ISBN: 978-80-86961-57-6

ISBN: 978-80-86961-57-6